

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta
Ústav jižní a centrální Asie

Bakalářská práce
Zbyněk Mucha

**Život bengálského mistra Atiši před jeho
odchodem do Tibetu**

The Life of Bengal Master Atisha Before His Leaving to Tibet

doc. Daniel Berounský, Ph. D.
2016

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval svému školiteli doc. Danielu Berounskému, Ph. D. za jeho cenné rady, bez nichž bych nebyl schopen tuto práci dokončit. Rovněž bych mu chtěl poděkovat za podporu a důvěru, kterou do mě vkládal po celou dobu mého studia na Ústavu Jižní a Centrální Asie, kdy jsem byl jeho žákem tibetštiny. Stejně tak mé poděkování patří Mgr. Martinu Hříbkovi, Ph.D., který mě po dobu tří let trpělivě vyučoval bengálštině a byl skvělým mentorem. Mé poděkování by nebylo úplné, kdybych zde nezmínil PhDr. Zdeňka Štipla, Ph. D., Mgr. Zuzanu Vokurkovou, Ph. D. a gešeho Ňimu Özera, kteří mě také vyučovali a učinili z času stráveným studiem jazyků příjemné chvíle. Děkuji také své rodině a zejména rodičům, bez jejichž podpory bych se nemohl plně věnovat studiu. Děkuji za jejich neochvějnou víru a za upřímnost s jakou do mě vkládají své naděje. Poděkovat musím rovněž své sestře a přítelkyni, které mi neustále s prací pomáhali a upozorňovaly na její nedostatky. V neposlední řadě děkuji svým přátelům, kteří mi pomáhali s překladem pro mě obtížných pasáží děl v německém jazyce, bez nichž by tato práce nemohla být dokončena.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V _____ dne _____

Podpis

Abstrakt a klíčová slova

Atiša Dípankarašrídžňána (982 – 1054 n. l.) byl východoindickým učencem a reformátorem tibetského buddhismu. Džowo, jak je Tibetany také nazýván, je znám především jako otec vůbec prvního tibetského mnišského řádu a mezi mnichy se těší obzvláštní úctě do dnešních dnů. Tato bakalářská práce se však zabývá pouze Atišovým působením ve východní Indii a jeho tibetské působení vynechává zejména z toho důvodu, že mu již v literatuře bylo věnován dostatek pozornosti. Jako hlavní cíl si klade ukázat Atišu jako člověka zaujímajícího své místo nejen v dějinách Tibetu, ale také v dějinách Indie.

- Bengálsko, buddhismus ve východní Indii, Atiša Dípankarašrídžňána (*Atiša Dīpaṃkaraśrījñāna*, tibetsky *A ti sha Mar me mdzad dpal ye shes*), dynastie Čandra, Indie, pozdější šíření buddhismu v Tibetu (*phyi dar*), Tibet, tibetský buddhismus

Abstract and key words

Atisha Dipankarashrijnana (982 - 1054 A.D.) was East Indian scholar and reformer of Tibetan Buddhism. Jobo as is also called by Tibetans, is primarily known as the father of the first Tibetan monastic order ever and enjoys special veneration among the monks to this day. This thesis, however, deals only with Atisha's activity in eastern India and omits his Tibetan influence mainly on the grounds that he has been devoted enough attention in the literature already. The main goal is to show Atisha as a person holding a place not only in the history of Tibet, but also in the history of India.

- Bengal, Buddhism in Eastern India, Dīpaṃkaraśrījñāna Atiša (*A ti sha Mar me mdzad dpal ye shes* in Tibetan), Chandra Dynasty, India, Later Dissemination of Buddhism in Tibet (*phyi dar*), Tibet, Tibetan Buddhism

Obsah

Poděkování.....	2
Prohlášení.....	3
Abstrakt a klíčová slova	4
Seznam nejčastěji citované literatury.....	6
1. Klasifikace pramenů	9
1.1. Literatura nekritická.....	9
1.2. Literatura kritická.....	11
1.3. Rozdělení primárních prameny	12
1.3.1. Tibetské prameny v překladech	13
1.3.2. O původu životopisné tradice o Atišovi v prozaických dílech	15
1.3.3. Nejstarší životopisy dochované ve verších a jejich vztah k prozaickým dílům	17
1.3.4. Závěr.....	20
2. Rodina, mládí a historické okolnosti ve východní Indii před Atišovou cestou na Sumatru.....	21
1.1 2.1. Píseň Säningpova.....	22
2.2. Bengálsko pod nadvládou dynastie Pála a její následný rozpad.....	23
1.1.1 2.2.1. Nové rozvržení sil v oblasti	24
2.3. Dynastie Čandra a její vztah k Atišovi	25
1.2 2.3. Atišovy první učitelé.....	29
2.4. Vstoupení do mnišského řádu.....	32
3. Cesta na Sumatru	33
3.2. Příběh o Atišově vítězství nad Mahéšvarou.....	34
4. Návrat do Indie	38
4.1. Atiš ve Vikramašíle	40
Závěr.....	42
Poznámka k přepisům	43
Seznam použité literatury.....	44
Internetové zdroj.....	48

Seznam nejčastěji citované literatury

- BA ROERICH, George N. (ed.). The Venerable Lord (Jo – bo – rje, Atīśa) and his spiritual Lineage. In *The Blue Annals: Part I & II.* (1976)
- V textu bude také používáno titulu „*Modré letopisy*“
- BNGPD ISLAM, Sirajul et al. (eds.), *Banglapedia: National Encyklopedia of Bangladesh* (2012)
- HAB MAJUMDAR, Ramesh Chandra, *The History of Ancient Bengal* (1971)
- IPLS DAS, Sarat Chandra, *Indian Pandits in the Land of Snow* (1976)
- NTGP EIMER, Helmut, *Rnam thar rgyas pa: Materialien zu Einer Biographie des Atīśa* (1979)
- Bude používáno rovněž pro název díla *Rnam thar rgyas pa* („*Rozsáhlá biografie*“) jako takového
- NTYG *Rnam thar yongs grags* („*Slavná biografie*“)
- PDB BUSWELL, Robert E. and Donald S. LOPEZ, *The Princeton Dictionary of Buddhism* (2014)
- TEDBD RIGZIN, Tsepa, *Tibetan – English Dictionary of Buddhist Terminology* (1993)

Úvod

Životní příběh slavného buddhistického učence Atiši je znám hlavně mezi příslušníky bengálského a tibetského národa. V Evropě Atišu znají pouze badatelé a ti, kteří se zajímají o buddhismus nebo tibetskou historii. To je také jeden z důvodů, proč jsem si vybral příběh o Atišovi jako předmět své bakalářské práce. V rámci svého studia jsem mohl zkoumat různé osobnosti této doby. Při zpracování jedné takové práce jsem objevil určité nesrovnalosti množství autorů, kteří jako by neměli na Atišu jednotný názor a často narážel na protichůdné výpovědi jednotlivých autorů, kteří Atišův život popisovali pokaždé „jinak“. Ačkoliv se dá říci, že v žádném z těchto textů nebylo ubráno Atišovi nic z jeho důležitosti, přirozeně ve mně však neustále rostl pocit, že je potřeba hledat dále. Hlavním důvodem tedy pro mě byla touha dozvědět se o této výjimečné postavě více, a jak se říká, dostat se problému trochu „pod kůži“.

Téma této bakalářské práce je podloženo spoustou kritické i nekritické překladové literatury. Díky tomu bylo zjištěno, že podíváme-li se na práce, jež se přímo vztahují k otázce Atišova života, zjistíme, že jen velmi malá část z nich věnuje pozornost jeho mládí či době jeho pobytu v Indii. Atišův význam a důvod, proč se nám dochoval jeho příběh, jenž dal za vznik celé literární tradici téměř s tisíciletým vývojem, pramení zejména ze skutků vykonaných na sklonku života v Tibetu. Je tedy přirozené, že to byli Tibetané, kteří jako první (a jediní) zapsali život svého učitele, a že se všechny prameny dochovaly pouze v tibetském jazyce s důrazem na skutky v Tibetu a ctnosti, jimiž byl Atiša nadán. Proto jsem se rozhodl, že tuto práci omezím pouze na tu část Atišova života, o níž se v literatuře příliš nemluví, to jest Atišův život před odchodem do Tibetu.

Cílem je představit Atišu především jako člověka a jako muže nacházejícího pevné místo v dějinách východní Indie. Z tohoto důvodu jsou také záměrně vynechávány příběhy, jejichž historickou hodnotu by šlo stěží ověřit, a které pouze vytvářejí idealizovanou představu o Atišovi jako o člověku (či spíše „nadčlověku“) ovládajícím nadpřirozené schopnosti.¹ Atiša nepochybně byl člověkem, jehož vnitřní kvality a učenost vyčnívaly nad mnoho jeho současníků. V této práci se však pokusím Atišovi „nestránit“, tak jako je tomu v jeho biografiích, ale omezím se pouze na popis historických okolností doby, jež se k jeho příběhu přímo vztahují.

¹ Výjimku tvoří příběh uvedený ve třetí kapitole.

Práce je rozdělena na celkem čtyři hlavní kapitoly, za nimiž následuje závěr a příloha obsahující seznam primárních pramenů, v nichž se vyskytují záznamy o naší postavě. První kapitola se zabývá dostupnými zdroji k tématu a zvláštní pozornost je věnována zjištěním profesora Helmuta Eimera v oblasti životopisné tradice, jež k Atišovi vztahuje. Prameny, které jsou v první kapitole vymezeny na základě výzkumu profesora Eimera jako relevantní a hodnověrné jsou následně citovány v dalších kapitolách, konkrétně se jedná např. o tzv. *Píseň Sāñgingpovu*, *Namthar Gjäpa*² a *Modré letopisy*. Na prameny, jež nedosahují takové historické hodnoty jako tři právě jmenované, se dále v textu neodvolávám. Rovněž je v práci upuštěno od těch, jež nejsou přeloženy do evropských jazyků. V kapitole druhé se pokouším ukázat, že Atiša byl synem východobengálského panovníka Kaljánčandry a tedy princem narozeným v dynastii Čandra. Kapitola třetí se zabývá Atišovou cestou do tzv. Suvarnadvípy, kde se pokouším nastínit historické okolnosti dvanáctiletého pobytu na ostrově Sumatra. Kapitola čtvrtá jakožto poslední se věnuje Atišově pobytu před tím, než se vydává na cestu do Tibetu. Tato kapitola se zmiňuje o dvou důležitých událostech. První z nich je Atišův mírový zásah ve válce s kalačuriovským králem Karnou a druhou potom přijetí jmenování do funkce představeného králem Mahípálou I.

Závěrem této práce je potom zjištění, že Atiša nebyl pouze velkým reformátorem tibetského buddhismu a držitelem četných učení. Byl také člověkem nacházejícím své místo v dějinách Indie jakožto příslušník královské dynastie plně zapojený do dění ve své zemi, to jest v Bengálsku.

² Dále v textu bude používáno pouze zkratky *NTGP*. Seznam všech zkratek je uveden v seznamu nejčastěji citované literatury.

1. Klasifikace pramenů

V této kapitole se pokusím rozlišit tematickou literaturu o Atišovi (982 – 1054)³ tak, aby bylo jasné, které prameny můžeme považovat za autoritativní. Zdroje pojednávající o životě Atiši v této práci rozdělují na 1) nekritické, 2) akademické tedy kritickou sekundární literaturu a 3) primární tibetské prameny, jejichž výzkum je úzce spjat se jménem Helmuta Eimera. Zmínky o Atišově životě nacházíme běžně ve větší či menší míře v každém rozsáhlejší díle pojednávajícím o dějinách Tibetu nebo dějinách buddhismu v Tibetu a z toho důvodu se budeme níže zabývat pouze díly, které se na téma Atišova života přímo zaměřují nebo mu věnují prostor větší, než několik málo odstavců.

1.1. Literatura nekritická

Pod první kategorií spadají díla knižně vycházející od konce 19. století. Vůbec prvním dílem, jež informovalo o životě Atiši rozsáhlejší způsobem, byla kniha Sarata Čandra Dáse *Indian Pandits in the Land of Snow* (1893). Kapitola věnována Atišovu životu je však naneštěstí napsána spíše jako poutavý příběh a Sarat Čandra Dás přistupuje k problematice, na což poukazuje Helmut Eimer, spíše nekritickým způsobem. Kniha informuje o tom, že bylo použito pramene *Pagsam Džönzang*⁴ autora Sumpa Khänpy (*Sum pa mkhan po*, 1704 – 1788), ale jak Helmut Eimer ukázal, bylo použito více zdrojů a není jasné, které konkrétní texty byly použity.⁵ Ačkoliv Sarat Čandra Dás vypráví příběh o Atišovi s velkým zanícením, a to zejména když popisuje citově vypjaté situace jako je např.

³ Celé jméno skt. *Atiša Dīpaṃkaraśrījñāna*, tib. *A ti sha mar me mdzad dpal ye shes*. V tibetských pramenech se však jméno objevuje v četných variacích, např.: *Mar me mdzad* (skt. *Dīpaṃkara*), *Dpal mar me mdzad* (skt. *Śrīdīpaṃkarajñāna*), *Mar me mdzad ye shes* (skt. *Dīpaṃkarajñāna*) nebo *Dpal mar me mdzad ye shes* (skt. *Śrīdīpaṃkarajñāna*). Kromě toho se lze s různými osloveními, nejčastěji *Jo bo rje*. Otázkou je rovněž jak zapisovat jméno „Atiša“. V práci se přikláním k použití „Atiša“ namísto „Atiša“, kdy první z těchto možností jakožto apabhramšová forma odpovídá sanskrtskému slovu „*atiśaya*“, tedy „přesahující [laskavost]“. Viz EIMER, Helmut. *Berichte über das Leben des Dīpaṃkaraśrījñāna: Eine Untersuchung der Quellen*. Bonn, 1974. Disertační práce. Universität Bonn, s. 23 – 28 (dále jen pod zkratkou jako BLA) a také CHATTOPADHAYA, Alaka. *Atiša and Tibet: Life and Works of Dīpaṃkara Śrījñāna in Relation to the History and Religion of Tibet*. New Delhi: Motilal Banarsidas 2011 (1967), s. 30 – 36. Viz také *Atiša Dīpaṃkaraśrījñāna* In: BUSWELL, Robert E. and Donald S. LOPEZ. *The Princeton Dictionary of Buddhism* [CD-ROM]. New Jersey: Princeton University Press, 2014 (dále jen pod zkratkou jako PDB)

⁴ Celý název tib. *'Phags yul rgya nag chen po bod dang sog yul du dam pa'i chos 'byung dpag bsam ljon bzang* (příloha, zdroj A14). Doba vzniku: 1748.

⁵ BLA, s. 32 – 36.

moment, kdy Tibetané poprvé spatřují Atišu nebo když jsou bezradní v jejich snaze přivést ho do své země⁶, není možné jej použít jako zdroj, jenž by mohl posloužit jako relevantní podklad této práce. Dalším dílem spadajícím do první kategorie je i rozsáhlá kompilace Alaky Čhattopádhjáje *Atiša and Tibet* (1967), která přímo navazuje na *IPLS* a mnohdy z něj cituje celé pasáže. Kritika Helmuta Eimera se zaměřuje, stejně jako v případě díla Sarata Čandra Dáse, především na způsob, jakým bylo pracováno s primárními prameny.⁷ I přes uvedené nedostatky oběma autorům náleží patřičný respekt, protože životní příběh Atiši uvedli čtenářům poutavým způsobem a jejich práce slouží jako dobrý odrazový můstek pro další práci.

Atisha: A biography of the renowned Buddhist sage (1974) z pera tibetských mnichů Thubtän Kalsanga a kolektivu je překladem tibetského pramene *Guruguna Dharmákaránáma*.⁸ Jak uvidíme ve třetí kapitole této práce, text spíše oslavuje Atišu jako mocného mága a jeho životní příběh používá jako dějové pozadí pro účely šíření buddhistického náboženství. Autoři sami přiznávají, že jejich „přístup tíhne k poetické pravdě raději než k historické přesnosti“, z čehož lze vyvodit, že se příliš nezabývali historickou relevantností své předlohy.⁹

Posledním dílem, o němž se zde zmíním je *Atisha and Buddhism in Tibet* (1983), kterémuž je třeba rovněž vytknout tendenci tíhnoucí spíše „k poetické pravdě“. Je patrné, že kniha je pod silným vlivem pozdější tradice školy Gelugpa a ideálu postupné cesty k buddhovství (*Lam rim*), kterou formuloval sám Atiša ve svém stěžejním díle *Bódhipathapradípa*¹⁰. Hned první kapitola této publikace napovídá, že dbalost o historická

⁶ DAS, Sarat Chandra. Bengal Pandits in Tibet. In *Indian Pandits in the Land of Snow*. Calcutta: Firma K. L. Mukhopadhyay 1965 (1893), s. 58 – 62 (Dále jen pod zkratkou jako *IPLS*).

⁷ *BLA*, s. 40 – 46.

⁸ Celý název tib. *Bla ma'i yon tan chos kyi 'byung gnas* (příloha, zdroj B1). Doba vzniku: před rokem 1469.

⁹ KALSANG et al. *Atisha: A biography of the renowned Buddhist sage*. Bangkok: The Social Science Association Press, 1984, s. x – xi. Překlad tohoto textu vyšel poprvé v roce 1965 pod názvem *Atít se Vartamán*, jehož autorem je Ráhuľ Sánkrťáján. Tato práce je rovněž dostupná ve zkrácené verzi v anglickém jazyce (viz SANKRITYAYAN, Rahuľ. Ācārya Dīpaṃkara Śrījñāna. In BAPAT, P. V. (ed.). *2500 Years of Buddhism*, 226 – 239. New Delhi: Governemnt of India, 1956). Helmut Eimer se o překladu z roku 1965 kriticky vyjádřil v *BLA*, s. 39 - 40. Pro úplnost dodejme, že práce tibetských autorů z roku 1974 obsahuje dodatky, které si protiřečí s překládaným zdrojem. (Viz doslov autorů k první kapitole této práce na straně 26). Zároveň je text doplněn o kapitolu „Atisha and Restoration of Buddhism in Tibet“, která je kompilací neuvedených zdrojů.

¹⁰ Skt. *Bodhipathapradīpa*, tib. *Byang chub lam gyi sgron me*, v překladu do českého jazyka *Lampa ukazující cestu k probuzení*.

fakta stojí až v pozadí. Citována je zde *Píseň o 80 stropách* (původem z *Lamrim čhenmo*)¹¹, ale dovídáme, že Atiša se nejprve stal ordinovaným mnichem a nastoupil do „vozidla *šrávaků*“ ve věku 21 let, poté do „vozidla *páramit*“, a až následně přijal tantrická zmocnění. To však není pravda, protože Atiša se stal ordinovaným mnichem ve věku 29 až poté, co byl zasvěcen do četných tantrických nauk. V práci nenajdeme žádné vysvětlení.¹²

1.2. Literatura kritická

Až do roku 1974, kdy byla vydána disertační práce Helmuta Eimera (*1936) *Berichte über das Leben des Dīpaṃkaraśrījñāna: Eine Untersuchung der Quellen*¹³ a dále komparativní studie dvou nejrozsáhlejších životopisů Atiši z roku 1979, kterou je *Rnam thar rgyas pa, Materialien zu einer Biographie des Atiša (Dīpaṃkaraśrījñāna)*¹⁴, výzkum literatury pojednávající o životě Atiši, pokud vynecháme dvě výše zmíněné práce AT a IPLS, prakticky neexistoval.¹⁵ Helmut Eimer je doposud jediným autorem, jenž zpracoval problematiku textové tradice týkající se života Atiši v celé šíři jako jediný mezi všemi, kteří se tímto tématem zabývali. Jeho výše zmíněné práce můžeme považovat za jedinečné zejména proto, že zohlednil v zásadě všechny prameny, v nichž se příběh o Atišovi vyskytuje.¹⁶

Mezi dalšími pracemi zabývajícími se Atišou vynikají články Declera Huberta o mistrových cestách mimo Indii a autorů, kteří publikovali své příspěvky v časopise *Bulletin of Tibetology* v 70. a 90. letech minulého století.¹⁷ Zmiňme zde především články Nirmala Čandry Sinhy (1911 – 1977), zakladatele Sikkim Research Institute of Tibetology v Gangktoku.¹⁸ Dnes už můžeme hovořit také o japonské škole, kde Atišův příběh

¹¹ Celý název tib. Celý název tib. (*Skyes bu gsum gyi nyams su blang'i*) *Rim pa thams cad chang bar ston pa'i byang chub lam gyi rim pa* (příloha, zdroj C2), autor: *Cong kha pa blo bzang grags pa* (1357 – 1419). Doba vzniku díla: rok 1402.

¹² Viz kap. 2. této práce.

¹³ Dále bude používána pouze zkratka BLA.

¹⁴ Dále bude používána pouze zkratka NTGP.

¹⁵ Obě dvě autorovy práce jsou založeny na metodě historického výzkumu prof. Ernsta Bernheima, jejíž základy formuloval v díle *Lehrbuch der historischen Methode und der Geschichtsphilosophie* (1989). Kniha byla přeložena rovněž do českého jazyka v roce 1931. Přiznávám, že jsem se s touto metodou seznámil jen okrajově pouze v kontextu Eimerovy práce.

¹⁶ Třetí dílem Helmuta Eimera je kritické vydání Atišovy *Bódhipathapradípy* z roku 1978 s titulem *Bodhipathapradīpa. Ein Lehrgedicht de Atiša (Dīpaṃkaraśrījñāna) in der tibetischen Überlieferung.*

¹⁷ Viz seznam použité literatury.

¹⁸ Dnes Namgyal Institute of Tibetology. Oficiálně byl otevřen 1. 10. 1958 Džaváharlámem Néhrúem.

představil Hakudžu Hadano již v roce 1965.¹⁹ Mezi dnešními japonskými badateli, jejichž zájem se soustředí převážně na díla napsaná samotným Atišou, vyčnívá práce prof. Kaie Močizukiho. Zejména jeho článek z roku 2016 *Dīpaṃkaraśrjñānas's Activities at the Vikramaśīla Monastery in Relation with the Pāla Dynasty* bude v této práci věnována další pozornost v kapitole č. 4.

1.3. Rozdělení primárních prameny

Podíváme-li se na tibetské prameny poskytující informace o životě Atiši jako na celek, zjistíme, že většina z nich podává o životě této postavy pouze základní fakta. K tomuto zjištění došel Helmut Eimera na základě analýzy více než čtyřiceti textů a své poznatky shrnul v pracích, o nichž bylo referováno už výše. Ve své disertační práci autor tyto prameny rozdělil do celkem pěti kategorií, z nichž se v této bakalářské práci budeme zabývat pouze některými. Konkrétně se jedná o celky A, B a E z následujícího rozdělení a jak se pokusím vysvětlit dále, jsou to právě tyto tři celky, jež mají pro analyzování Atišova života stěžejní význam:²⁰

- A. Zprávy o Atišovi ve všeobecných historických pracích
- B. Životopisy obsažené především ve sbírkách
- C. Životopisné úryvky v naučných pojednáních
- D. Zprávy o Atišovi v katalozích a lokálních kronikách
- E. Nejstarší chvalo zpěvy

Tato podkapitola je dále rozdělena do čtyř oddílů. V oddíle 1. 3. 1. budou uvedeny tibetské prameny v překladech, které jsou zásadní či jinak relevantní pro předmět této práce a v oddíle 1. 3. 2. bude nastíněn původ životopisné tradice v biografických prozaických. V oddíle 1. 3. 3. budeme hovořit o nejstarších dochovaných písních jakožto jádru velkých životopisů a jejich vztahu k textům prozaickým. Na tyto písně či chvalo zpěvy se zaměříme zejména proto, že se jedná o nejstarší dochované jádro životopisné tradice mající stěžejní význam k zodpovězení otázek, kterými se tato práce zabývá. Oddíl 1. 3. 4. bude věnován shrnutí celé kapitoly.

¹⁹ Na knihu odkazuje BLA, s. 37-38.

²⁰ BLA, s. 3 – 4. Kompletní seznam těchto děl obsahuje příloha.

1.3.1. Tibetské prameny v překladech

Kromě nejdůležitější synoptické studia Helmuta Eimera a jeho překladů *NTYG*²¹ a *NTGP*²² (a odpovídajícími pasážemi z *Kadampä čhöčhung*²³, *Kadampä čhöčhung drönme*²⁴ a *Lamrim čhenmo*) spolu s překladem *Pagsam džöňzang* Sarata Čandra Dáse můžeme do tohoto oddílu zařadit také překlad slavné *Historie buddhismu v Tibetu*²⁵ tibetského učence Butön Rinčenduba (*Bu ston rin chen grub*, 1290 – 1364). První překlad této monumentální historie byl pořízen v roce 1932 Eugene Obermillerem (1901 – 1935) a následně také Jánosem Szerbem (1951 – 1988); o Atišově životě se zde však dovídáme velmi málo.²⁶ To se týká i *Zrcadla králů*²⁷, pseudohistorického pojednání Sönam Gjalčchäna (*Bsod nams rgyal mcchan*, 1312 – 1375), které vyšlo v překladu prof. Josefa Kolmaše také v českém jazyce.²⁸ Slavná historická práce tibetského historika Žönnu Pala (*Gzhon nu dpal*, 1392 – 1481), tzv. *Modré letopisy*²⁹, vydal v anglickém překladu v roce 1949 George de Roerich (1902 – 1960) s pomocí Gendün Čhöpäla (*Dge 'dun chos 'phel*, 1903 – 1951). Atišově životu a škole Kadampa zde věnuje pozornost 5. kniha tohoto díla obsahující rovněž překlad tzv. *Písně Säňingpovy*³⁰ z *Lamrim čhenmo*. Mezi práce polohistorického charakteru, v nichž nacházíme informace o Atišovi a jeho pobytu v Indii,

²¹ Celý název tib. *Jo bo rin po che rje dpal ldan A ti sha'i rnam thar rgyas yongs grags* (viz příloha, zdroj B3). Autor: *Mchims Tham cad mkhyen pa* (?). Pravděpodobná doba vzniku: před rokem 1250.

²² Celý název tib. *Jo bo rje dpal ldan mar me mdzad ye shes kyi rnam thar rgyas pa* (příloha 1., zdroj B6). Autor: *Zul phu ba Bya chen po* (viz dále oddíl 1. 3. 2.)

²³ Celý název tib. *Bka' gdams rin po che'i chos 'byung rnam thar snyin mor byed pa'i 'od stong* (příloha, zdroj A5), autor: *Šā kya'i dge slong Bsod nams Lha'i dbang po*. Doba vzniku: rok 1484.

²⁴ Celý název tib. *Bka' gdams kyi rnam par thar pa bka' gdams chos byung gsal ba'i sgron me* (příloha, zdroj A6), autor: *Šā kya'i dge slong Las chen Kun dga'i Rgyal mchan*. Doba vzniku: rok 1494.

²⁵ Celý název tib. *Dbe bar gshegs pa'i bstan pa'i gsal byed chos kyi 'byung gnas gsung rab rin po che'i mdzod* (příloha, zdroj A1).

²⁶ Viz OBERMILLER, Eugene (ed.). *History of Buddhism (chos-chung) by Bu ston. 2. Part: The History of Buddhism in India and Tibet*. Heidelberg: Otto Harrassowitz, 1932, 212 – 214.

²⁷ Celý název tib. *Rgyal rabs gsal ba'i me long* (příloha, zdroj A3)

²⁸ Viz GJALCCHÄN, Sönam. *Zrcadlo králů: Tibetská kronika 14. století*. Praha: Vyšehrad 1981, s. 215 – 216.

²⁹ Celý název tib. *Deb ther sngon po* (příloha, zdroj A4). Doba vzniku díla: rok 1476. Viz ROERICH, George N. The Venerable Lord (Jo – bo – rje, Atis) and his spiritual Lineage. In *The Blue Annals: Part I & II*. New Delhi: Motilal Banarsidas 1976, 241 – 328 (dále jen pod zkratkou jako BA).

³⁰ Celý název tib. *Pa ṅdi ta sa'i snying pos bstod pa*. Viz dále.

patří také *Táranáthova historie buddhismu v Indii*³¹ tibetského historika Kunga Ňingpy (*Kun dga' snying po*, 1575 – 1634), známého stejně pod jménem Táranátha. Překlad tohoto pramene do angličtiny pořídila Alaka Čhattopádžaj v roce 1970 pod vedením prof. Čimpy.

Kniha *The Book of Kadam: The Core Texts, Attributed to Atiša and Dromtönpa* z roku 2008 autora Thubtän Jinpy je pro předmět této práce je použitelná pouze omezeně, protože se jedná pouze o zhruba polovinu celé sbírky *Knihy Kadampy*³². Autorství současné verze této sbírky je připisováno Khenčhen Ňima Gjalcenovi (*Mkhan chen nyi ma rgyal mtshan*, 1225 – 1305), ale je zřejmé, že existovala ve své archaické podobě už dlouho před jeho životem.³³ Sbíрка je rozdělena do dvou částí a to 1) *učení otce* (tib. *pha chos*) a 2) *učení syna* (tib. *bu chos*). Část první obsahuje v zásadě vysvětlení Atišova učení v rozhovorech s jeho žákem a zakladatelem školy Kadampa Dromtönem (*'Brom ston*, 1004 – 1064)³⁴ a celkově má 26 kapitol. Mezi těmito 26 kapitolami nacházíme také čtyři texty úvodní, jejichž autory jsou Dromtön a Khenčhen Ňima Gjalcen. Za těmito následuje neoznačený Atišův spis *Bódhisattvamanjávalí*³⁵, který slouží jako jádro pro obě dvě hlavní části celé sbírky.³⁶ Část druhá, v celkovém rozsahu 22 hlavních a jedné doplňkové kapitoly, se zabývá především příběhy o narození Dromtöna. Za zmínku stojí, že kap. č. 19 nejvíce rozpracovává „téma Tibetu jakožto místa unikátně spojeného s Avalókitěšvarou a Dromtönovou pozicí uvnitř tohoto systému.“³⁷ Dále *Kniha* obsahuje pět dodatkových textů, z nichž čtyři nás zajímají především čtyři, protože se jedná o biografické práce o Atišovi včetně životopisu *NTYG* nebo již zmiňovaného textu *Gurugunadharmakarnáma*.³⁸ Můžeme však pouze s politováním konstatovat, že *The Book of Kadam* dodatkové texty vynechává. I přesto absenci textů o Atišovi je kniha pro tuto práci cenou pomůckou a to nejen díky výbornému úvodu k historii školy a jejího učení, ale také díky úvodu ke struktuře a dataci celé sbírky.³⁹

³¹ Tib. *Dpal gyi 'byung gnas dam pa'i chos rin po che 'phags pa'i yul du ji ltar dar ba'i tshul gsal bar ston pa dgos 'dod kun 'byung* (příloha, zdroj A11), viz CHATTOPADHAYA, Alaka a CHIMPA, Lama. *Tāranātha's History of Buddhism in India*. 1990.

³² Název tib. *Bka' gdams glegs bam*.

³³ K datování sbírky viz BLA, s. 93 – 97 a JINPA, Thupten. *The Book of Kadam: The Core Texts, Attributed to Atiša and Dromtönpa*. Boston: Wisdom Publications 2008, s. 21 – 28.

³⁴ Celým jménem *'Brom ston Rgyal ba'i 'byung gnas*.

³⁵ Tib. *Byang chub sem dpa'i nor bu 'phreng ba*. Skt. *Bodhisattvamanyāvalī*,

³⁶ *Ibid*, s. 20 – 21.

³⁷ *Ibid*, s. 19 – 20.

³⁸ Viz příloha, zdroje B1, 2, 3, 4.

³⁹ JINPA, Thupten. *The Book of Kadam: The Core Texts, Attributed to Atiša and Dromtönpa*, s. 1. – 31.

Pro úplnost zde zmiňme také překlady Atišových pojednání, o které se zasloužil Richard Sherburn. Jeho dílo *The Complete Works of Atiša*⁴⁰ z roku 2000 lze označit za průkopnické. Jedná se o jedinou práci svého druhu, která představuje čtenářům kompletní dílo Atiši takto rozsáhlým způsobem v jazyce jiném, než je tibetský. První polovina knihy je věnována *Bódhipathapradípě* a jejímu *Komentáři*⁴¹, přičemž za každou kapitolou, kterých je celkem 7, následuje cenný poznámkový aparát vysvětlující jak obtížnější pasáže samotného komentáře, tak odkazy na další literaturu. Druhá polovina knihy obsahuje zbylé Atišovy spisy, kterých je celkem 25, jakožto i slovník důležitých pojmů a seznam všech spisů vyskytujících se ve všech přeložených textech.

1.3.2. O původu životopisné tradice o Atišovi v prozaických dílech

Z výzkumu Helmuta Eimera vyplývá, že na počátku vedle sebe pravděpodobně existovaly dvě literární tradice, jedna ve verších a jedna v próze, které později splynuly.⁴² V tomto oddíle se zaměříme na tradici prozaickou⁴³, přičemž tradice lyrická bude představena v oddíle následujícím.

Původ psané prozaické životopisné tradice o Atišovi můžeme pravděpodobně datovat někdy do 2. pol. 12. stol. a to na základě informací z příběhu o tom, jak Rongpa Lagsorpa (*Rong pa lag sor pa*, 1044 - ?) začal hledat záznamy o životě velkého Dípankary. Ačkoliv je příběh obsažen v plném znění pouze v nedatovatelných *NTGP* a *NTYG* a v některých pracích z konce 15. století⁴⁴, nacházíme jej také ve zkrácené podobě v tzv. *Červených letopisech*⁴⁵ z r. 1346. Rongpa Lagsorpa měl navštívit sedm přímých a dva nepřímé žáky Atiši a požádat je o meditační pokyny a zprávy o životě mistra, ale výpovědi nepřímých žáků se rozcházely. Proto se rozhodl, že bude nezbytné navštívit Nagccho

⁴⁰ Viz SHERBURNE, Richard. *The Complete Works of Atiša Śrī Dīpaṃkara Jñāna, Jo-bo-rje. The Lampo for the Path and Commentary, together with the newly translated Twenty-five Key Texts. (Tibetan and English Texts)*. New Delhi: Aditya Prakashan, 2009.

⁴¹ Skt. *Bodhimārgapradīpapañjikānāma*, tib. *Byang chub lam gyi sgron ma'i dka' 'grel*.

⁴² BLA, s. 310.

⁴³ Závěry svého výzkumu prof. Eimer formuloval také v článku z roku 1982. Viz EIMER, Helmut. *The Development of the Biographical Tradition concerning Atiša (Dīpaṃkaraśrījñāna)*. *Journal of the Tibet Society*. 1982, roč. 2, s. 41 – 51. Bloomington: Western Sun.

⁴⁴ Viz příloha, zdroj A5 a A6.

⁴⁵ Celý název tib. *'Chal pa kun dga' rdo rje mdzad pa'i hu lan deb ther*, zkráceně *Deb ther dmar po* (příloha, zdroj A2), autor: *'Chal pa kun dga' rdo rje*.

Cchulthim Gjalwu (*Nag tsho Tshul khrims rgyal ba*, 1011 - ?)⁴⁶. S ním měl strávit tři roky a mezi tím měl obdržet různá učení. V posledním roce svého pobytu měl Rongpa Lagsorpa požádat učitele, aby mu sdělil příběh o tom, jak byl Atiša pozván do Tibetu. Nagccho mu na to měl odpovědět, že tento příběh zná velmi dobře, protože s mistrem strávil celých 19 let a sám se na pozvání podílel, a že se nikdo kromě Rongpy Lagsorpy doposud o tento příběh nezajímal. Poté mu měl vše předat. Rongpa Lagsorpa měl následně čtyři žáky, kteří zapsali v poznámkách obdržená učení a zprávy o Atišově životě. Mezi těmito žáky je pro nás důležité jméno Čhadulwa Dzinpa Čhenpo alias Zulphuwa (*Zul phu ba*, 1100 – 1174 / 1091 – 1166), jemuž se podařilo tyto poznámky sepsat do jednoho textu a vytvořit tak první zapsaný životopis.⁴⁷

Z výše nastíněného příběhu vyplývá, že v době, kdy se Rongpa Lagsorpa vydal hledat záznamy o Atišově životě, neexistoval žádný kompletně sepsaný životopis. Přesnou dobu předání informací o Atišově životě Nagcchem (1011 - ?) Rongpa Lagsorpovi (1044? -?) nelze s přesností určit, protože životní data osob podílejících se na předávání životopisné tradice o Atišovi jsou známá jenom částečně. V případě Zulphuwy máme pro dobu jeho narození a smrti dvě data.⁴⁸ Helmut Eimer se domnívá, že je možné, že po smrti žáků, kteří se s ním podíleli na zapsání předaných instrukcí a zpráv ze života Atišy, byly tyto zápisky předány Zulphuwovi. Na základě dostupných informací o Namparwovi (*Gnam par ba*), jednom z žáků Nagccha, jenž byl opatem kláštera Sangphu mezi roky 1143 – 1151, lze vyvodit, že první životopis byl zapsán někdy po r. 1150. Rovněž je velmi pravděpodobné, že k tomu nedošlo dříve než před r. 1120, kdy bylo Zulphuwovi 20 nebo 29 let.⁴⁹

Jak už bylo zmíněno na více místech předchozího textu, nejdůležitějšími prameny pro hodnocení života Atiši jsou dvě velké biografie, *NTGP* a *NTYG*. Tyto dva texty, jak se zdá, pocházejí ze společného předka, přičemž první jmenovaný (*NTGP*), můžeme považovat za text starší. Jejich společný původ lze pozorovat ve shodě obsahů i celých identických pasáží obou pramenů. Kromě toho, že biografie *NTYG* je obsažena ve sbírce

⁴⁶ Dále bude používána jen zkratka jeho jména - Nagccho.

⁴⁷ V plném znění je tento příběh součástí pouze výše zmíněných pramenů, původně se jednalo zřejmě o kolofon v *Červených letopisech* (viz BLA, s. 317 – 319). Překlad této epizody z pramene A6 viz EIMER, Helmut. *The Development of the Biographical Tradition concerning Atiša (Dīpaṃkaraśrījñāna)*, s. 42 – 43.

⁴⁸ První podle datace zdroje A6 a druhé podle datace zdroje A4 (*Modré letopisy*). Viz Ibid.

⁴⁹ Ibid. Viz také BLA, s. 284 – 285, kde autor jako časové rozmezí vzniku prvního životopisu stanovuje roky 1120 – 1174 a jako dobu prvního předání životopisného materiálu potom rok 1100.

Kadam legbam, vykazuje také standardizovanou formu jazyka. Proto se můžeme domnívat, že na ni bylo pohlíženo Tibetany jako na autoritativní verzi. *NTGP* oproti tomu obsahuje pozůstatky hovorového jazyka, který můžeme považovat za pojiťko mezi dvěma velkými životopisy a záznamem o počátku životopisné tradice zabývající se Atišovým životem. Dalším pojiťkem je termín *logjü* (*lo rgyus*, čes. zprávy či záznamy)⁵⁰ spojený s příběhem o původu životopisné tradice a odkazující na starší záznamy o Atišově životě. Kromě textů *NTGP*, *NTYG*, *Kadam čhöčhung dronme* a *Kadam čhöčhung namthar* se hovorové formy jazyka a termín *logjü* v textech jiných takřka neobjevují, a proto je lze označit za texty mající vyšší historickou hodnotu, než texty ostatní, avšak nižší, než životopis *NTGP*.⁵¹

Na základě dostupných pramenů, jak dodává Helmut Eimer, by bylo možné pokusit se rekonstruovat původní životopis Zulphuwy. Jedním dechem však dodává, že by tento pokus skončil neúspěchem ze dvou důvodů. Prvním z nich je, že není známo, do jaké míry jeho verze životopisu obsahovala hovorové formy jazyka. Druhým je potom sama struktura textu, která se mohla lišit od obou dochovaných životopisů.⁵²

1.3.3. Nejstarší životopisy dochované ve verších a jejich vztah k prozaickým dílům

V tomto oddíle bude představen výstup bádání o životopisech dochovaných ve verších, tedy písní či chvalozpěvů o životě Atiši, k nimž dospěl Helmut Eimer, a které představil ve svém své disertační práci v roce 1974.⁵³ Uvedeny budou písně mající z hlediska vývoje životopisné tradice důležité postavení, přibližná doba jejich vzniku a obsahové shody s životopisy v próze a jejich vzájemný vztah. Písně zmiňující se o Atišovi pouze na několika řádcích budou v tomto oddílu vynechány.⁵⁴

⁵⁰ Rovněž se jedná o tibetský historiografický žánr (VAN DER KUIJP, Leonard W. J. Tibetan Historiography. In CABEZÓN, José Ignacio and Roger R. JACKSON (eds.). *Tibetan Literature: Studies in Genre*. New York: Snow Lion Publications, 1996, s. 45 - 46), zde má význam pouze termínu označující ústně tradované, popř. zapsané v poznámkách, „zprávy“ či „záznamy“ o životě Atiši.

⁵¹ EIMER, Helmut. The Development of the Biographical Tradition concerning Atiša (Dīpaṃkaraśrījñāna), s. 45.

⁵² Ibid.

⁵³ Tento oddíl následuje logické uspořádání 8. kapitoly v BLA, s. 292 – 320. Za její doslovný překlad vděčím svému kolegovi a příteli Glebu Petrovičevovi, čímž bych mu chtěl na tomto místě poděkovat.

⁵⁴ Jedná se o zdroje E3, E4, E5, E7 a E8. Viz příloha.

Písněmi zaujímavější přední postavení jak rozsahem, tak vlivem na pozdější vývoj životopisné tradice jsou *Pandita Säňingpo töpa*⁵⁵, *Töpa sum čupa*⁵⁶ a *Töpa gjä čupa*⁵⁷. *Píseň Säňingpy* je z těchto tří se svými 25 řádky nejkratší a poskytuje popis Atišovy rodiny a místa, kde se narodil.⁵⁸ Jako taková tvoří prvních 25 veršů *Písně o 80 strofách*, jejímž autorem je Nagccho. Co se týče *Písně o 80 strofách*, jedná se o nejrozsáhlejší píseň a celkově je při odečtení 25 řádků z *Písně Säňingpy* zhruba dvakrát delší, než *Píseň o 30 strofách*, jež je tradičně připisovaná Dromtönovi, zakladateli školy Kadampa.⁵⁹

Tři výše uvedené písně by rovněž měly být jedinými písněmi sepsanými na základě informací přímých žáků Dípankary. V pochybnost o původu *Písně o 30 strofách* nás může uvést pouze fakt, že tento chvalozpěv vykazuje nápadné shody s dějovou linií *NTYG*, což ukazuje, že píseň mohla být sepsána o něco později. Otázka, kterou Helmut Eimer čtenáři pokládá, zní, zda autorem *Písně o 30 strofách* nemůže být Dromtön Kumáramati (*Bromston Ku mā ra ti*, 1271 - ?), jež se podílel na redakci *Knihy Kadampy* v roce 1302. Tuto domněnku dále potvrzuje, protože *Píseň o 30 strofách* nebo také „*Píseň Dromtönovu*“, cituje pouze *Kadam čhöčhung dronme* a díla mladší, zatímco dvě zbylé písně citují jak oba velké životopisy, tak *Kadam čhöčhung dronme* a *Kadam čhöčhung namthar*, ale i *Lamrim čhenmo*.⁶⁰ Autor se domnívá, že o původu *Písně o 80 strofách* a v ní obsažené *Písně Säňingpovy* snad pochybovat nelze. Tedy ne alespoň o převážné většině jejích veršů. Vzhledem k tomu, že se běžná strofa skládá ze čtyř řádků, název „*Píseň o 80 strofách*“ neodpovídá jejich dochovanému počtu, kterých je v této písni celkem 362, včetně 25 řádků z *Písně Säňingovy*.⁶¹

Podíváme-li se na obsahové shody mezi lyrickými písněmi a životopisy v próze, zjistíme, že spolu velmi úzce souvisí. Na mnohých místech nacházíme jak paralely obsahové, tak doslova identické úseky. Jako příklad Helmut Eimer uvádí pasáž z *Modrých letopisů* o místě Atišova původu, která je téměř identická s pasáží z *Kadam čhöčhung*

⁵⁵ Dále jako *Píseň Säňingpova*. Pandita Säňingpo byl jedním z doprovodu Atišy na cestě do Tibetu.

⁵⁶ *Bstod pa sum cu pa* (zdroj E6), dále jako *Píseň o 30 strofách*.

⁵⁷ *Bstod pa brgyad cu pa* (zdroj E7), dále jako *Píseň o 80 strofách*.

⁵⁸ Viz kap. 2. této práce.

⁵⁹ BLA, s. 294.

⁶⁰ Ibid, s. 294 – 295.

⁶¹ Ibid, s. 295 – 296. Prof. Eimera dodává, že je pravděpodobné, že dochovaná *Píseň o 80 strofách*, obsahuje materiál pocházející z více než dvou zdrojů. Z větší části však pocházejí od Säningpy a Nagccha. Ibid, 311.

dronme.⁶² Dále rovněž ukazuje, že obsahově shodný s *Písní o 80 strofách* je i životopis *NTGP*, jež je však místy mnohem podrobnější. Například verše z *Písně Sāñingpovy* jsou v prozaické verzi Atišova životopisu vyjádřeny doslovnou shodou, parafrází či zkrášením popisu obsaženého v textu původním.⁶³

Otázka vzájemného vztahu mezi životopisy v písních a v próze je zodpovězena poté, co je rozebrána problematika vložených vět do životopisů prozaických uvozujících informace mající původ v *Písní o 80 strofách* nebo *Písní Sāñingpovy*. Z výzkumu Helmuta Eimera vyplývá, že tyto citace⁶⁴ byly do již hotového prozaického textu doplněny až později. Na základě tohoto se domnívá, že vedle sebe existovaly jak životopisná tradice psaná v próze, tak životopisná tradice psaná ve verších a později vložením veršů do prózy došlo k jejich sjednocení.

Člověk, který měl stát na počátku obou tradic, nebyl nikdo jiný než Nagccho. Oba dva životopisy, *NTGP*⁶⁵ a *NTYG*, říkají, že po smrti velkého Dípankary nechal namalovat obraz svého učitele a na jeho zadní stranu napsal *Píseň o 80 strofách*. Tato informace by podle Helmuta Eimera neměla být nahlížena jako pozdější invence. Naopak, spíše dokazuje, že *Píseň o 80 strofách* byla složena a zapsána krátce po Atišově smrti, tj. před rokem 1060. K tomu dodává, že úkolem současných badatelů je zjistit, které části dochovaného verze této písně je možné přisoudit právě Nagcchovi.⁶⁶ Pokud vezmeme v úvahu příběh o původu tradice, který byl výše nastíněn, a na jejímž počátku stál Nagccho, nabízí se jako vysvětlení shod mezi prozaickou a veršovanou tradicí to, že Rongpa Lagsorpovi byla předána *Píseň o 80 strofách* stejně jako detailnější verze prozaická. Dokud se však neprokáže autorství jednotlivých veršů v *Písní o 80 strofách*, nebude možné přisoudit autorství jednotlivých pasáží, v nichž se verše s prózou shodují, Nagcchovi s naprostou jistotou. I přesto však můžeme předpokládat, že autorství valné většiny obou tradic náleží právě jemu.⁶⁷

⁶² Ibid, s. 297 – 298, viz také BA, s. 241 – 242. Roerich zde také v pozn. č. 1. cituje *Lamrim čhenmo* a ukazuje, že pasáže textu v próze s textem ve verších jsou shodné nejenom po obsahové stránce.

⁶³ Ibid, s. 302.

⁶⁴ Např. „V chvalo zpěvu Pandity Sāñingpy [se praví]:...“ Ibid, s. 310.

⁶⁵ NTGP, 2. Teil, s. 365.

⁶⁶ BLA, s. 315.

⁶⁷ BLA, s. 315 – 316.

1.3.4. Závěr

Podle zjištění prof. Eimera ve svých hlavních bodech tyto životopisy vykazují podobnost ve své struktuře, formulacích i ve svém obsahu.⁶⁸ Na jednotlivé životopisy Atiši proto můžeme pohlížet jako na součást většího celku, v němž se celá literární tradice proměňuje a má trvání v délce téměř celého tisíciletí. Příběh o počátku této životopisné tradice nám ukázal, že dochované prameny vycházejí ze životopisu, jenž byl poprvé zapsán pravděpodobně někdy v polovině 12. století, a že na samém jejím počátku stál Nagccho Cchulthim Gjalwa a do jisté míry také pandita Sāṅgpo.⁶⁹ Nagccho předal záznamy o Atišově životě Rongpa Lagsorpovi a ten dále svým čtyřem žákům, z nichž první psanou verzi životopisu velkého Dípankary zkomponoval Zulphuwa. Tato verze se později stala předlohou *NTGP*, starší verze dvou velkých dochovaných životopisů. Z těchto důvodů musíme považovat rané chvalozpěvy za pilíře nesoucí nejdůležitější informace o Atišově životě. Skutečnost, že mají původ právě u Nagccha by měla zohledňována jakožto výchozí bod či metodický rámec při ověřování historických událostí spojených s osobou Dípankary Atišy.⁷⁰

V této kapitole byla věnována pozornost dostupným pramenům zabývajících se životem Atiši ať už přímo, v případě životopisů či nepřímo, v případě historických prací zmiňujících život Atiši spíše okrajově. Ihned na začátku byla vyloučena literatura nekritická jako nevhodná pro další práci. Následně byla představena literatura kritická, mezi níž zaujímá zdaleka nejvýznamnější postavení precizní práce Helmuta Eimera a rovněž překladová literatura, která poskytuje dostatečnou možnost referovat o Atišově životě i bez znalosti tibetského jazyka. Z těchto prací budou dále používány zejména *NTGP* a *Modré letopisy*, které nabízejí v klíčových rysech životopis stejně jako obě velké biografie.⁷¹ V naději, že byla životopisná tradice společně s jejím původem představena dostatečně srozumitelně, bude přistoupeno k samotnému předmětu této práce, jímž je příběh bengálského mistra Atiši před jeho odchodem do Tibetu.

⁶⁸ Ibid, s. 317 – 320.

⁶⁹ Viz také EIMER, Helmut. The Development of the Biographical Tradition concerning Atiša (Dīpaṅkaraśrījñāna), 46 – 47.

⁷⁰ BLA, s. 318.

⁷¹ Ibid, s. 236.

2. Rodina, mládí a historické okolnosti ve východní Indii před Atišovou cestou na Sumatru

V této kapitole se pokusím na základě *Písně Sāṅgavy* vysvětlit okolnosti Atišova narození a interpretovat jeho původ související patrně s dynastií Čandra, jež střídavě vládla v různých částech Bengálska. Její doménou však vždy byla ta část Bengálska, o níž prameny hovoří jako o Atišově domovině, to jest Vangala a město Vikramapura. Druhou indicií, která tuto domněnku potvrzuje, je shodné jméno Atišova otce s panovníkem dynastie Čandra, jenž v této oblasti vládl a jehož doba vlády se překrývá s rokem 982. Důvod, proč se výše položenými otázkami zabývám je ten, že žádná z prací o Atišovi, s nimiž jsem měl možnost se setkat, tohle téma nerozvádí. Kromě identifikace Atišova otce s Kaljánšrím (Kaljánčandra), jak uvádějí např. *Modré letopisy*, se jakákoliv spojitost s dynastií Čandra vynechává. Domnívám se, že tato skutečnost je více či méně zahalena stínem slávy, který vrhli na všechny ostatní dynastie velcí Pálové, a díky tomu menší dynastie, jako třeba Čandrové, takto zůstávají v zásadě nepovšimnuty. I z tohoto důvodu věnuji v této kapitole větší prostor pro nastínění historického kontextu, v němž si nezávislá dynastie Čandra mohla vydobýt své postavení, a který následuje ihned za překladem *Písně Sāṅgavy* v nadcházející podkapitole. Po představení historie Čandrů se v další podkapitole zmíníme o Atišových „ne-buddhistických“ učitelých, jimiž byli představitelé tantrického hnutí. V samém závěru kapitoly budou zmíněny okolnosti jeho přijetí mnišských slibů.

1.1 2.1. Píseň Säňingpova

Bud' pozdraven, učiteli Maňdžughóšo!⁷²
Na východě ve skvělé zemi Zahoru⁷³
se nacházelo velké město Vikramapura
s královským sídlem ve svém středu.
Byl to obrovský palác,
[který] byl znám jako „ten se zlatými vítěznými prapory“.
Co se týče jeho bohatství a moci,
Byly porovnatelné s [tím, které měl] král východní Číny.
(Co se týče [slova] Tönkhung, v čínské jazyce se tak říká východnímu králi)
Nacházelo se tam 270 000 tisíc domácností
A král té země [se jmenoval] Gewäpal [Šríkaljána]⁷⁴
[a jeho] královna Palmö Özerčän [Šríprabhá].
Tito dva rodiče měli tři syny známé jako
Padmä Ňing[po] [Padmagarbha], Tawä Ňing[po] [Čandragarbha]
a Palgji Ňing[po] [Šrígarbha].
Princ Padmä Ňing[po] měl pět manželek a devět synů.

⁷² Převzato z EIMER, Helmut. Nag tsho Tshul khriims rgyal ba'i Bstod pa brgyad cu pa in Its Extant Version. *Bulletin of Tibetology*. Gangtok: Sikkim Research Institute of Tibetology, 1989, roč. 25, č. 1, s. 21 – 38. Jedná se o jedinou kompletně dochovanou verzi *Písně o 80 strofách* z kolekce *Legs par bshad pa bka' gdams rin po che'i gsung gi gces btus nor bu'i ban mdzod* školy Kadampa. Transliterace textu: Na mo gu ru ma nydzu gho ša ya / Shar phyogs za hor yul mchog na / de na grong khyer chen po yod / bi kra ma ni pu ra yin / de yi dbus na rgyal po'i khab / pho brang shin tu yangs pa yod / gser gyi rgyal mtshan ca zhes bya / longs spyod mnga' thang byor pa ni / rgya nag stong kun rgyal po 'dra / shar phyogs za hor yul mchog na / de na grong khyer chen po yod / bi kra ma ni pu ra yin / de yi dbus na rgyal po'i khab / pho brang shin tu yangs pa yod / gser gyi rgyal mtshan ca zhes bya / longs spyod mnga' thang byor pa ni / rgya nag stong kun rgyal po 'dra / Stong khun ni rgya nag skad de shar rgyal po zer / khyim ni 'bum phrag nyi shu bdun / yul de'i rgyal po dge ba'i dpal / btsun mod pal mo'i 'od zer can / yab yum gnyis la sras gsum mnga' / pa dma'i snying dang zla ba'i snying / dpal gyi snying po zhes bya 'o / rgyal bu pa dma'i snying po la / btsun mo lnga yo sras ni dgu / sras gyi thu bo bsod nams dpal / da lta'i dus na mkhas pa che / dha na shrī zhes bya bar grags / 'bring po zla ba'i snying po ni / da lta bla ma rje btsun yin / chung ba pal gyi snying po ni / dge slong bi rya tsa ndra yin / de lta bu yi bham ga la'i / rgyal srid spangs nas thar par gshegs/

⁷³ Odpovídající pasáž v *NTGP* je rozsáhlejší a zní takto: „Na východě od Šrívadžrasány leží velká země Vangala. Část této země nosí jméno Zahor. V ní se nachází město zvané Vikramapuri...“ . BLA, s. 300.

⁷⁴ Tibetské slovo *dge* odpovídá sanskrtskému *kalyāṇa*, *dpal* je potom ekvivalent *śrī*. Tuto možnost nabízí i Roerichův překlad *Modrých letopisů* (viz BA, s. 241, kde se píše: “Král Dge ba'i dpal (Kalyāṇśrī) ...”).

Nejstarší ze synů Sönampal
je teď velkým učencem
a je znám jako Dhánašrí.
Prostřední ze synů Tawä Ňingpo
je ctihodný dokonalý učitel [Atiša].
Co se týče nejmladšího Palgji Ňingpa
[stal se] mnichem Vírjačandrou.
Takto [Atiša] opustil království Vangala a
vydal se hledat vysvobození.

To byl chvalo zpěv pandity Sāñingpy o Džowově skvělé rodině. Pronesli jej Sönam Lhä Wangpo a Lächén, tito dva.⁷⁵

2. 2. Bengálsko pod nadvládou dynastie Pála a její následný rozpad

Nová epocha buddhistických panovníků ve východní Indii začala s nástupem dynastie Pála v 8. století. Se zvolením Gópaly (750 – 770) za vládce byla neklidná politická situace stabilizována a byly položeny základy mocné dynastie, jejíž panovníci vstoupili do dějin nejen jako patroni buddhismu, ale také jako vladaři tolerantní i k jiným náboženstvím. Následující panovník Dharmapála (770 – 810) pokračoval v expanzi říše, již rozšířil významným způsobem až do dnešního Paňdžábu a podhůří Himálaje na severozápadě indického subkontinentu.⁷⁶ To, že své úsilí věnoval také patronství buddhismu, potvrzuje jeho založení klášterních univerzit Sómapura, Trikatuka a Odantapura.⁷⁷ Třetím panovníkem mocné dynastie se stal Dévapála (810 – 850), který stejně jako Dharmapála vedl několik úspěšných vojenských tažení a rozšířil hranice své říše dále na západ i na východ. Rovněž není vyloučená možnost, že jeho vliv sahal až do nejzazšího cípu jižní Indie, kam vedl jednu ze svých expedic.⁷⁸ Co se týče jeho patronství

⁷⁵ Sönam Lhä Wangpo (historik školy Kadampa žijící v 15. stol. v klášteře Čhajul), autor *Kadampä čhöčhung a Kungä Gjaltsän* (1432-1506), autor *Kadampä čhöčhung drönme*.

⁷⁶ Viz MAJUMDAR, Ramesh Chandra. *The History of Ancient Bengal*. Calcutta: G. K. Mukherjee 1971, s. 101 – 111 (dále pod zkratkou jen jako HAB).

⁷⁷ Informace o založení klášterních institucí jednotlivými panovníky viz SANDERSON, Alexis. Viz SANDERSON, Alexis. *The Śaiva Age*. In Shingoo Einoo (ed.). *Genesis and Development of Tantrism*. Tokyo: University of Tokyo 2009, s. 87 - 104.

⁷⁸ HAB, s. 112 – 115.

buddhismu, tak je možné se domnívat, že byl zakladatelem klášterní univerzity Vikramašíla, která se nachází společně s univerzitou Odantapura nedaleko města Bhagalpur v dnešním Biháru.⁷⁹

Po smrti Dévapály dochází k desintegraci celé říše a z kdysi mocné dynastie se stává malé království. Další panovníci, Vighrahapála I. (850 - 854) a jeho syn Nárájanapála (854 - 908), zdá se, neměli mocenské ambice jako jejich předchůdci, čehož využily okolní státy a postupně je zbavily jejich suverenity.⁸⁰

1.1.1 2. 2. 1. Nové rozvržení sil v oblasti

Zhruba v pol. 10. stol. došlo k rozpadu dynastie Pálů na dvě větve, což přímo ovlivnilo rozvržení sil v oblasti. Od tohoto okamžiku lze hovořit o dvou na sobě nezávislých dynastiích, tzv. „imperiálních“ Pálech a „kámbódžských“ Pálech⁸¹. V důsledku tento rozkol vedl k vyvstání dynastie Čandrů⁸² a kdysi sjednocené Bengálsko bylo rozděleno na tři menší celky: 1) východní a jižní Bengálsko ovládali Čandrové (Harikéla, Čandradvípa/Vanga), 2) západní a severní Bengálsko (Rádha, Gauda) se ocitlo v rukou kámbódžských Pálů a 3) Anga s Magadhou potom v rukou imperiálních Pálů.⁸³ Rozvržení sil se přelévalo s tím, jak tato území byla střídavě napadána a pleněna jinými mocnostmi, jimiž byly např. Kalačuriové a Čandélové.

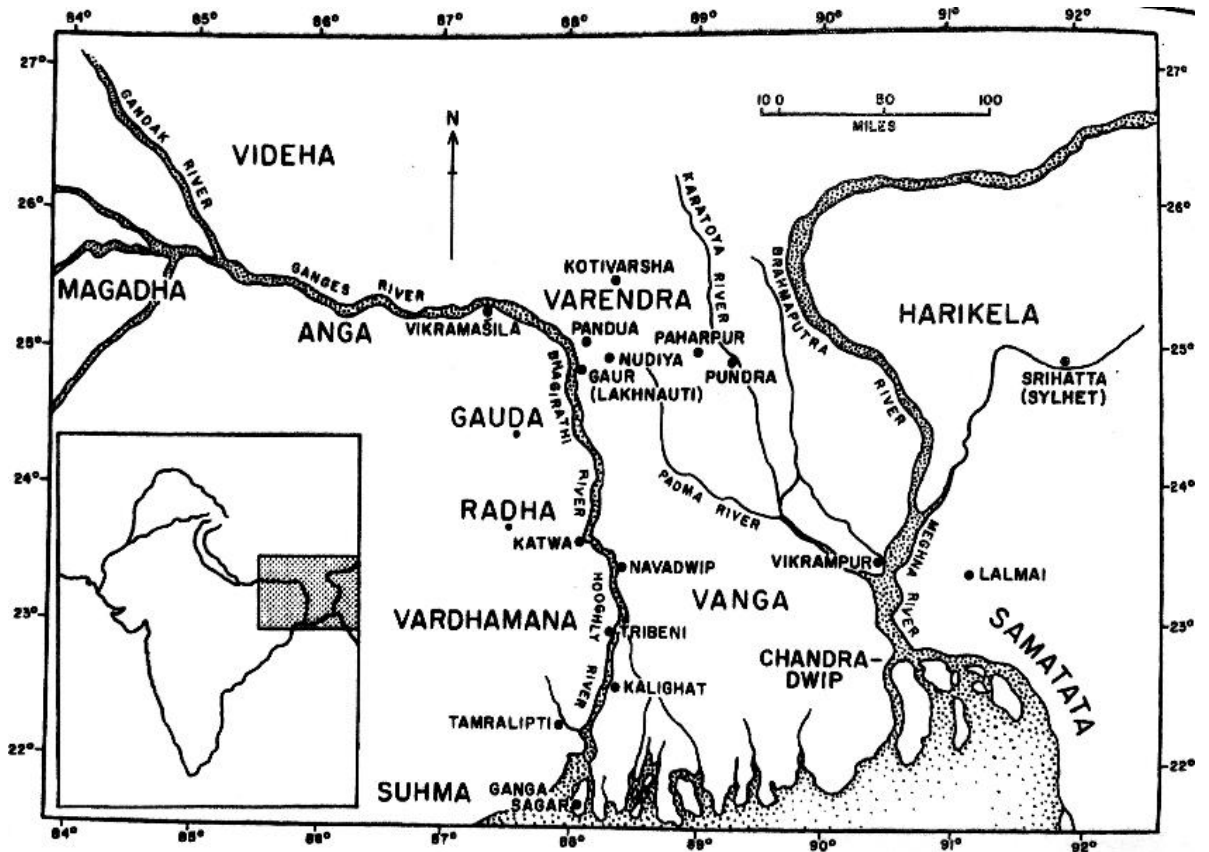
⁷⁹ Právě tyto dvě univerzity úzce souvisí se jménem Atiši (viz dále). Otázka pozice Vikramašily je však stále diskutabilní. Viz. SANDERSON, Alexis. The Śaiva Age, s. 88.

⁸⁰ HAB, s. 122 – 123.

⁸¹ Kolem původu prvního panovníka „kámbódžské“ větve Pálů panují četné diskuze. Je jisté, že někdy kolem roku 960 (tj. buď před koncem vlády Vighrahapály II. nebo těsně po ní) bylo panství Pálů podmaněno „usurpátorem“ z Kámbódžské větve, jímž měl být Najapáladéva, pravděpodobně syn Rádžjapály. Není jisté, zda byl Rádžjapála, kterého zmiňují prameny jeden z Pálů nebo generál Kámbódžské dynastie stejného jména. Pro více informací viz HAB, s. 128 nebo také appendix IV „King Rājyapāl of the Kāmboja Family“ v téže práci na s. 172 – 174. Viz také Kamboja Gaudapatis, In: BNGPD.

⁸² O dalších panovnicích působících v Bengálsku ještě před tímto rozkolem viz HAB, s. 129 – 130.

⁸³ HAB, s. 131 a 203 – 204.

Mapa č. 1 – Kulturní regiony raného Bengálska⁸⁴

2. 3. Dynastie Čandra a její vztah k Atišovi

Jediné spolehlivé informace o rodinné dynastii Čandra se dochovaly na královských ediktech vydaných jejími panovníky. O jejím původu však nehovoří vůbec, a proto je nutné hledat v pramenech jiných. V zásadě se na odpověď této otázky nabízejí dvě možnosti. První z nich nabízí Tāranātha (1575 – 1634) v jeho *Historii Buddhismu v Indii*.⁸⁵ Podle něj vládli ještě před Gópálou I. ve východní Indii (Vangále) panovníci, jejichž jména končila přízviskem Čandra. Konkrétně zmiňuje Góvindačandru a Lalitčandru a obou říká, že dosáhli *siddhy*, to jest schopnosti připisované realizovaným

⁸⁴ Převzato z EATON, Richard M. *The Rise of Islam and the Bengal Frontier (1204 – 1760)*. Berkeley: University of California Press 1993, s. 4.

⁸⁵ Viz kapitola č. 27 v CHATTOPADHYAYA, Alaka a Lama CHIMPA (eds.). *Tāranātha's History of Buddhism in India*. 2. rev. vyd. New Delhi: Motilal Banarsidas 1990, s. 249 – 257.

tantrikům. Podle Táránáthova pseudohistorického díla měl nastoupit Góvičandra na trůn v době, když zemřel slavný Dharmakīrti (600 -670)⁸⁶, jedna z nejvýznamnějších postav dějin buddhistické filosofie. Na základě této informace by bylo možné stanovit Góvičandrovu vládu zhruba do poslední čtvrtiny 7. století a následný konec dynastie kolem roku 725. Existence této dynastie působící v Bengálsku cca. v 6. – 8. století nicméně nebyla potvrzena žádným jiným zdrojem, a proto se na Táránáthovi informace nelze spoléhat.⁸⁷

Dalšími možnými adepty, kteří by mohli zodpovědět původ této dynastie, jsou vládci z Arakánského regionu. Mince z této oblasti a barské kroniky dokazují, že zde působila linie vládců, jejichž jména končila rovněž přízviskem *čandra*. Podle nápisu krále Ánandačandry z Arakánu tomuto panovníkovi předcházelo celkem 24 vládců, z nichž 21 jmen je známo. Na základě tohoto nápisu je možné určit, že vláda dynastie mohla začít někdy kolem roku 370 n. l. V 10. století byli z Arakánu vyhnáni a část z nich se měla podle návrhu některých badatelů usadit v oblasti dnešní Tripury a založit zde nové království. Tento návrh však prof. Madžumdár nepovažuje, stejně jako v případě Táránáthy, za příliš relevantní.

⁸⁶ Neplést si s Dharmakīrtim (10. / 11. stol), který byl Atišovým učitelem během jeho pobytu na Sumatře.

⁸⁷ Viz HAB, s. 166 – 169, appendix č. 2. o Táránáthově díle *Historie buddhismu v Indii* a jeho nepoužitelnosti nepřesných dat a informací, jež uvádí, pro rekonstrukci politické historie Indie. Prof. Madžumdár se dále zmiňuje o spojení Góvindačandrova jména a bengálského folklóru, v němž jeho jméno přežívá v legendě o Gópičandrově a Mainámatí. (viz pozn. č. 292 na s. 197). Podle legendy se měl vzdát Gópičandra titulu vládce, opustit království a stát se siddhou proto, aby zachránil svůj život (ONDRAČKA, Lubomír. Tantrické příběhy o nesmrtelnosti: Literatura bengálských náthů. In ONDRAČKA, Lubomír (ed.). *Mé zlaté Bengálsko: Studie k bengálskému náboženství a kultuře věnované Haně Preinhaelterové k jejím sedmdesátinám*. Praha: ExOriente, 2008, s. 25 – 30.). Není však jisté, jestli legendární Gópičandra měl vůbec něco společného s Táránáthovým Góvičandrou a už vůbec ne, zda jej můžeme ztotožňovat s posledním z Čandrů, Góvindačandrou. Kromě podobnosti jmen jeho matky Mainámatí, která měla být podle legendy dcerou Mánikčandry a Mainámatí, která dále byla dcerou Tilakačandry, vládce Mehárkulu (viz mapa č. 1., některými badateli ztotožňováno s městem Mainámatí ležícím východně od Vikramapury v dnešním okrese Čandpur v Bangladéši), neexistují žádné jiné důkazy (viz Govindachandra, In: BNGPD).

Jedinými spolehlivými prameny tak zůstávají nápisy vydané samotnými panovníky, o nichž je řeč.⁸⁸ Na jejich základě lze stanovit přibližné datace panovníků následovně.⁸⁹

	R. Č. Madžumdár	A. M. Čaudhurí
Púrnačandra	830 – 855	-
Suvarnačandra	855 – 875	-
Trailókjačandra	875 – 905	900 – 930
Šríčandra	905 – 955	930 – 975
Kaljánačandra	955 – 985	975 – 1000
Ladahačandra	985 – 1010	1000 – 1020
Góvindačandra	1010 – 1035	1020 – 1050

Podle nápisu Šríčandry nalezeném v Rámpálu⁹⁰ byl Púrnačandra narozen v rodině Čandrů vládnoucích z Róhitágiri⁹¹ a jeho se synem byl Suvarnačandra. Trailókjačandra, syn Suvarnačandry, se stal poté králem Čandradvípy⁹² a Harikély⁹³ a měl položit základy následnému rozmachu dynastie. Po něm nastoupil na trůn Šríčandra, který se těšil rovněž plným královským titulům⁹⁴ stejně jako Trailókjačandra i jeho tři další následníci⁹⁵, Kaljánačandra, Ladahačandra a Góvindačandra, poslední známý panovník dynastie Čandra.

⁸⁸ Většinou se jedná o darovací nápisy zapsané v „proto-bengálském“ písmu z 10 - 11. Jazyk těchto nápisů je sanskrt a každý začíná chválou Buddha a jeho učení, přičemž ve všech případech se jedná o záznam darování půdy bráhmanské komunitě. Většinou se na nich různě prolínají verše s prózou a zpravidla jsou na vrcholu opatřeny symbolem *dharmáčakry*, který se objevuje nejen na nápisích Pálů, ale i jiných, např. hinduistických panovníků. Viz FLEMING, Benjamin. New copperplate grant of Śrīcandra (no. 8) from Bangladesh. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*. London: SOAS, Červen 2002, roč. 73, č. 2, s. 223 – 244 nebo také FLEMING, Benjamin J. Making Land Sacred: Inscriptional Evidence for Buddhist Kings and Brahman Priests in Medieval Bengal. *Numen: International Review for the History of Religions*. Leiden: Brill, 2013, roč. 60, s. 559 – 585.

⁸⁹ V závorce je uvedena datace podle prof. A. M. Čaudhurího z práce *The Dynastic History of Bengal* z roku 1967. Část knihy věnovaná dynastii Čandrů je dostupná v online Banglapedii (Chandra Dynasty, In: BNGPD), z níž jsou tato data extrahována. Samotný text této práce je založen na práci prof. Madžumdára zejména z toho důvodu, že se jedná o dílo poučené o všechna předchozí pojednání na dané téma, včetně práce prof. Čaudhurího.

⁹⁰ Viz MAJUMDAR, Nani Gopal (ed.). *Inscriptions of Bengal. Vol. III*. Rajshahi: The Varendra Research Society 1929, s. 1 – 10.

⁹¹ Viz Rohitagiri, In: BNGPD.

⁹² Má se jednat o oblast identickou s územím Vangalá. Viz FLEMING, Benjamin. New copperplate grant of Śrīcandra (no. 8) from Bangladesh, s. 227.

⁹³ Viz Harikela, In: BNGPD.

⁹⁴ Skt. *parameśvara*, *paramabhṭṭāraka* a *mahārājādhirājā*. Viz HAB, s. 202.

⁹⁵ Ibid.

Jeví se jako pravděpodobné, že nástup této dynastie úzce souvisí se zmatkem, který země zažívala už během vlády Suvarnačandry.⁹⁶ Trailókjačandra se nejspíš chopil situace v době, kdy byla Gauda napadena ze západu kalačuriovským králem Lakšmanarádžou a konsolidoval vládu dynastie.⁹⁷ Nápisy Šríčandry, kterých je celkem osm, nám říkají, že i on vládl Čandradvípě a Harikéle, oblastem pokrývajících prakticky celé východní Bengálsko a pobřeží na jihu. Tyto nápisy nás rovněž informují o tom, že všechny byly vydány z Vikramapury, která byla pravděpodobně hlavním městem dynastie a zároveň jedním z tradičních středověkých administrativních center. Na základě informací z nápisu nalezeném v Bógře⁹⁸ se lze domnívat, že autorita Čandrů dosáhl svého vrcholu právě během vlády Šríčandry a pokračovala i s dalšími panovníky, tedy i s Kaljánčandrou, jenž byl nezávislým vládcem stejně jako jeho předchůdci.

O Kaljánčandrovi se dovídáme pouze z jednoho nápisu a ten říká, že tento panovník ovládal Gaudu a Kámarúpu. Zdá se pravděpodobné, že jeho vítězství na pány Gaudy (kámbódžskou rodinou) mohlo způsobit jejich a konec v důsledku pomoci Mahípálovi I. (988 – 1038) a jeho dynastii k opětovnému nabytí moci.⁹⁹ Prameny však nenechávají žádný doklad o tom, do jaké míry mohli spolu panovníci různých dynastií v Bengálsku spolupracovat. Je možné, že tomu tak bylo nebo se jednalo o pouhou shodu okolností? Uvážíme-li, že to byl Mahípála, který jmenoval Atišu jako představeného kláštera Vikramašíla, tak o celé věci, přijmeme-li Kaljánčandru jako Atišova otce, můžeme alespoň uvažovat. Důkazy, jež by tuto domněnku potvrdily, nicméně neexistují. Rovněž neexistují žádné zmínky o tom, že by Atiša jakýkoliv kontakt se svou rodinou udržoval. Ladahačandru nebo Góvindačandru životopisy nezmiňují vůbec a stejně tak je tomu s jakýmkoliv Atišovým zapojením do světských záležitostí. Zajímavou paralelu lze nicméně nalézt s invází kalačuriovského krále Karny (1041 – 1070) a následným pádem Čandrů s jejich posledním známým panovníkem Góvindačandrou. Profesor Madžumdár

⁹⁶ Ve skutečnosti není přesně známo, jaké okolnosti vedly k Trailókjačandrově vzestupu a kolem této otázky panuje diskuze. Stejně nelze přesně určit, jaký byl původní vztah Čandrů a konkrétně Trailókjačandry k Harikéle. Je však téměř jisté, že počínaje Trailókjačandrou se Čandrové stali nezávislými vládci jižního a východní Bengálska. Pro více informací ohledně této diskuze HAB, s. 201 – 202 a FLEMING, Benjamin. New copperplate grant of Śrīcandra (no. 8) from Bangladesh, s. 227.

⁹⁷ HAB, s. 201- 202.

⁹⁸ Překlad nápisu je k nalezení v FLEMING, Benjamin. New copperplate grant of Śrīcandra (no. 8) from Bangladesh, s. 234 – 238.

⁹⁹ Viz Chandra Dynasty, In: BNGPD a HAB, s. 202.

se domnívá, že spolu tyto dvě události úzce souvisely a je zajímavé, že k této invazi mělo dojít krátce před tím, než Atiša odešel do Tibetu v roce 1042.¹⁰⁰

1.2 2. 3. Atišovy první učitelé

Kromě častých politických zvrátů a vojenských konfliktů docházelo ve východní Indii k něčemu mnohem zajímavějšímu. Tím byla neustálá interakce nejen mezi představiteli různých náboženských proudů, ale také interakce těchto proudů a vládnoucích dynastií. Na tuto skutečnost poukázal profesor Richard M. Davidson ve své monografii *Indian Esoteric Buddhism: A Social History of the Tantric Movement*, v níž také hovoří o blízkém spojení buddhistických klášterů s komunitami tzv. siddhů. Slovy autora: „Zdá se, že v tomto období se malé komunity formovaly v blízkosti velkých vzorových klášterů, komunity sestávající se jak z mnichů, tak ze siddhů... Celkově, hagiografie podporují dojem silného propojení postav siddhů s mnichy v regionálních centrech, [ať už] ve vzdálenosti nebo v blízkosti u větších klášterních areálů.“¹⁰¹

Stejně tak v případě Atiši nemůže být o tomto propojení žádných pochyb. Dípankarovy biografie (tib. *Nam thar*) hovoří o tom, že jeho prvními učiteli nebyli buddhističtí mniši, ale naopak laičtí guruové z řad tantriků. V raném dětství měl být podle *NTGP* Atiša vzděláván tradičním způsobem a už v desátém roce života se měl naučit léčitelsví, písmu a řemeslům¹⁰². V jedenadvaceti letech měl studovat u buddhistických i ne-buddhistických učitelů gramatiku, logiku a ovládnout je spolu s dalšími 64 druhy umění.¹⁰³ Až do této doby Atiša pravděpodobně pobýval na královském dvoře a těšil se všem výhodám, jež mu nabízel. Za zmínku také stojí, že jeho matka měla být bráhmankou a vykládat mu Vědy.¹⁰⁴ Vůbec prvním učitelem, jehož jméno texty zmiňují, se měl stát „jógin z Černých hor“¹⁰⁵ Rábulaguptavadžra, který měl Atišu zasvětit do cyklu

¹⁰⁰ HAB, s. 206. Atišova role v tomto konfliktu viz kapitola 4.

¹⁰¹ DAVIDSON, Ronald. M. *Indian Esoteric Buddhism: A Social History of the Tantric Movement*. New York: Columbia University Press, 2002, s. 313 – 316.

¹⁰² NTGP, 1. Teil: 185, 107. (Pozn.: Podtrženě jsou uváděny uváděny čísla jednotlivých pasáží podle číslování Helmuta Eimera totožných v obou dílech jeho studie.)

¹⁰³ Tib. *Sgyu rtsal drug cu re bzhi*. In: RIGZIN, Tsepak. *Tibetan – English Dictionary of Buddhist Terminology (Revised and Enlarged Edition)*. 2. rev. vyd. Dharamsala: Library of Tibetan Works and Archives, 1993, s. 59 (dále jen pod zkratkou TEDBD). „Jedná se o 30 druhů umění a řemesel, 18 umění hudby, 7 zásad písní a recitování a 9 charakteristik tance, vše mající původ ve starověké indické kultuře.“

¹⁰⁴ NTGP, 1. Teil, s. 185, 107.

¹⁰⁵ Jedna ze sedmi slavných hor v blízkosti Rádžagrhy. Viz BA, s 242.

*Hévađžratantry*¹⁰⁶ a předat mu ústní instrukce. Dalšími třemi byli Kusulu Čhungwa, Jámarijógin a Avadhútipa, jenž z nich byl nejvýznamnější.¹⁰⁷

O délce Atišova studia u nohou Avadhútipy existují různé údaje v rozmezí sedmi, devíti nebo podle Nagccha dvanácti let.¹⁰⁸ *NTGP* říká, že jej měl vyučovat také systému madhjamaky, učení mahájánové školy buddhismu, což by se mohlo zdát přinejmenším podivné, uvážíme-li, že Avadhútipa byl tantrikem.¹⁰⁹ Tato skutečnost však jenom potvrzuje slova profesora Davidsona, který zmiňuje dva důležité seznamy „esoterických“ slibů používaných komunitami siddhů.¹¹⁰ Jedná se o čtrnáctidílný a osmidílný seznam transgresí, kterým by se měl siddha vyvarovat a nikoliv náhodou nacházíme v těchto dvou výčtech transgrese připomínající buddhistické sliby, například zřeknutí se milující laskavosti, pochybnost o pravé přirozenosti dharmy či odmítnutí myšlenky na probuzení. Podle *NTGP*¹¹¹ měl od Avadhútipy Atiša obdržet rovněž zasvěcení do cyklu *Guhjasamádžatantry*¹¹² a následně se po ukončení studia odebrat do Uddijány¹¹³, kde měl naslouchat *dákiním* a jejich „písňím vadžrového učení s hlubokým významem“.¹¹⁴ Porovnáme-li tuto pasáž v *NTGP* s odpovídající pasáží o pobytu v Uddjáně například v *Modrých letopisech*, lze nalézt nesrovnalost. Podle *NTGP* měl naslouchat těmto písňím poté, co dokončil studium. *Modré letopisy* také říkají, že se zde účastnil obětních rituálů¹¹⁵ v doprovodu *dákiní*¹¹⁶, a že naslouchal „písňím vadžrového významu“, ale dodávají, že tento pobyt trval tři roky. Doslova:

¹⁰⁶ Tib. *Kye rdo rje'i rgyud*

¹⁰⁷ *NTGP*, 1. Teil, s. 187, 110.

¹⁰⁸ *Ibid*, s. 187, 112.

¹⁰⁹ Viz seznam komunit siddhů v DAVIDSON, Ronald. M. *Indian Esoteric Buddhism: A Social History of the Tantric Movement*, 304. Každé komunitě je zde přisouzeno místo v jedné z osmi světových stran, stejně jako spojitost této komunity s konkrétním siddhou. Např. Komunita Avadhúti následující učení *Guhjasamádži* je spojena se jménem siddhy Dombi Héruky a pohřebišťem Jamadžvála na jihu. Autor však dodává, že většina informací v tomto seznamu vykazuje četné anomálie (viz poznámka č. 17 v téže práci).

¹¹⁰ *Ibid*, s. 323.

¹¹¹ *NTGP*, 1. Teil, s. 189, 117.

¹¹² Tib. *Gsang ba 'dus pa'i rgyud*.

¹¹³ Skt. *Uḍḍiyāna*.

¹¹⁴ *Ibid*, s. 189, s. 119.

¹¹⁵ Tib. *Tshogs a Tshogs kyi 'khor lo* (skt. *gaṇacakra*). In: TEDBD, s. 219.

¹¹⁶ Tib. *mkha' 'gro ma*. V tantrickém buddhismu jsou *dákiní/vadžradákiní* ochránkyně, od nichž získávají tantrici tajné nauky. V sanskrtu jméno *dákiní* znamená ženského kanibalistického démona či čarodějnic. Viz PBD, s. 1302,0 / 7056.

“Po tři roky vykonával ‘meditativní proměnu vnímání’¹¹⁷. Když se v Uddijáně s [mnohými] dákiní účastnil obětních rituálů Tshogs, tak naslouchal četným ‘písňím vadžrového významu’. Tyto a další písňe byly zapsány až později.”¹¹⁸

Zatímco NTGP předává příběh následovně:

“Když veliký mistr Šrídžnána pěstoval tuto Guhjavadžra[tantru], naslouchal dákiním [na místě zvaném] Gsang ba’i gdan (Skrytá poduška) [v zemi] Uddijáně, které zpívaly několik ‘písňí vadžrového učení’ hlubokého významu.”¹¹⁹

Pro ukázkou uveďme ještě třetí zdroj Lamrim čhenmo:

“Když po dobu tří nebo šesti let vykonával ‘meditativní proměnu vnímání’, tak [v tomto čase] v Uddijáně naslouchaje písňím dákiní je přijímal do svého srdce.”¹²⁰

V další části textu NTGP se dovídáme, že v této době vedly se sebou ve Vangale četné disputace „ne-buddhisté“ a buddhisté, a že Atiša byl požádán v jedné z těchto disputací, aby zastupoval buddhisti. Nabídku přijal a ne-buddhisty měl v náboženské disputaci porazit, načež se ho představený kláštera měl zeptat, jestli se také nechce stát mnichem.¹²¹ Jde o poměrně zajímavý příběh, protože je-li založen na pravdě, zastupoval by v disputaci buddhistickou obec neordinovaný mnich. Tato skutečnost by tak mohla naznačovat, do jaké míry byla mnišská obec propojená s tantriky.

¹¹⁷ Za vysvětlení nejen tohoto slovního spojení vděčím svému školiteli docentu Berounskému, jenž mi řekl, jak jej přeložit. “Rig pa brtul zhugs” se dá vysvětlit jako překonání (brtul) běžného vnímání (rig) a následování (zhugs) mimořádného (neduálního) vnímání.

¹¹⁸ NTGP, 2. Teil, s. 83 – 84, 118 – 119. Rig pa brtul zhugs kyi spyod pa yang lo gsum du mdzad / u rgyan gyi yul du mkha’ ’gro ma rnams dang lhan cig tshogs la spyod pa na / rdo rje’ glu mang po gsan te / dus phyis yi ger btab pa’i rdo rje’i glu de la sogs pa lags /

¹¹⁹ Ibid, s. 83 – 84, 119. Bla ma chen po dpal ye shes kyi gsang ba’i rdo rje ’di nyid brtul zhugs kyi spyod pa mdzad pa’i dus na o (rg)yan gyi gsang ba’i gdan du mkha’ ’gro ma rnams kyi rdo rje chos kyi glu bya ba zab mo’i don ’ba’ zhig glur blangs pa gsan no /

¹²⁰ Ibid, s. 83 – 84, 118 – 119. De yang rig pa brtul zhugs kyi spyod pa lo drug gam gsum du mdzad cing / de’i tshe u rgyan du mkha’ ’gro ma rnams kyi glu blangs pa gsan nas thugs la bzung ba ’ang yo do /

¹²¹ NTGP, 1. Teil, 190 – 191, 122 – 123.

2. 4. Vstoupení do mnišského řádu

Po této vítězné disputaci s „ne-buddhisty“ se měla podle *NTGP* v Atišovi probudit pýcha, kterou měla následně zlomit *dákiní*, jež se mu zjevila ve snu na cestě do Vadžrásany¹²², kde měl být následně ordinován. *NTGP* popisuje vzápětí další vizi, tentokrát Táry¹²³, která se měla rovněž přičinit o pokoření Atišova ega. Ihned poté se text vrací k ještě nedávnému studiu u Avadhútipy, kdy se mu mělo ve snu zjevit božstvo Héruka, jež ho nabádalo, aby se stal mnichem a vedl mnoho dalších učenců. Nakonec text popisuje poslední sen, v němž se zjevil sám Šákjamuni spolu s velkým doprovodem mnichů, kteří mu položili otázku, proč se ještě nestal mnichem.¹²⁴ Ihned na to měl Atiša učinit své životní rozhodnutí a ve svých 29 letech vstoupit do mnišské obce. Podle *NTGP* i *Modrých letopisů* měl být následně Dípankara ordinován ve Vadžrásaně mnichem Šílarakšitou, jenž patřil ke škole Mahásáňghika a linii Buddhadžňánápády. Bylo to právě při této příležitosti, kdy měl získat nové jméno - Dípankarašrídžňána.¹²⁵

¹²² Chrám Mahábódhi v Bódhgaji.

¹²³ Tára vystupuje jako Atišovo ochranné božstvo již od narození po celý čas jeho života. V biografích se mu zjevuje vždy před tím, než učiní rozhodnutí udělat ve svém životě nový krok a nabádá jej, aby svou mysl neupínal ke smyslovým potěšením. Traduje se, že se mu měla zjevit také před odchodem do Tibetu a dát mu požehnání. Atiša sehrál klíčovou roli v rozšíření jejího kultu v Tibetu, kde dodnes vystupuje jako nejoblíbenější ženské božstvo. Viz také *Tāra*, tib. *Sgrol ma*, In: PBD, 5473,6 / 7056.

¹²⁴ *Modré letopisy* např. zmiňují pouze sen o Šákjamunim. Viz BA, s. 242 a *NTGP*, 1. Teil, s. 191 – 192, 124 – 127.

¹²⁵ *NTGP*, 1. Teil, s. 193, 129 a BA, s. 242 – 243.

3. Cesta na Sumatru

Poté, co se Atiša stal mnichem (cca v r. 1011), měl až do svých 31 let zůstat u Šílarakšity a studovat hínajánu, mahájánu a tantry.¹²⁶ Ihned na to (cca v r. 1012/ 1013) se měl vypravit na strastiplnou cestu do oblasti Suvarnavípa¹²⁷, aby získal poučení o podstatě mahájány od jednoho z největších učenců tehdejšího buddhistického světa Dharmakírthi¹²⁸, známého také jako Serlingpa¹²⁹. S ním měl strávit celkem 12 let až do roku 1025, kdy se vrací zpět do Indie, kde jako věhlasný učenec přijímá vedoucí funkci klášterní univerzity Vikramašíla. *NTGP* nicméně o tomto dvanáctiletém období Atišova studijního pobytu příliš mnoho informací nepodává a stejně tak *Modré letopisy*, které pouze konstatují, že „později“ navštívil učitele Serlingpu, od něž měl obdržet četná tajná učení, zejména učení o *bodhičittě*.¹³⁰ Zcela jiný rozměr příběh dostává v textu Dromtöna, když se během boje se Šivou (tj. Mahéšvarou) Atiša ukazuje jako mocný čaroděj nadaný nadpřirozenými schopnostmi.¹³¹ Dále následuje shrnutí příběhu o tom, jak Atiša při svém hledání dharmy porazil v oceánu boha Šivu (Mahéšvaru).

¹²⁶ *NTGP*, 1. Teil, 194, 130. *Modré letopisy* (BA, s. 243) říkají, že studoval zejména řádová pravidla čtyř hlavních škol spolu s jejich doktrínami, které následně ovládl. Po dva roky měl naslouchat učení *mahāvibhāši* (skt. *abhidharmamahāvibhāṣā*, tib. *Chos mngon pa bye brag bshad pa chen po*) u učitele Dharmarakšity. To se mělo podle *Modrých letopisů* odehrávat v klášterní univerzitě Odantapurí. *NTGP* však říká, že tohle studium mělo trvat ve skutečnosti dvanáct let, což je správně (*NTGP*, 2. Teil, s. 94, 130). V anglickém překladu *Modrých letopisů* lze nalézt chybu. Jak original *Modrých letopisů*, jehož část je dostupná v práci profesora Eimera (*Ibid*, s. 130: bla ma dha rma ra kši ta la o ta nta pu rir lo bcu gnyis su bye brag tu bshad pa chen mo gsan), tak *NTGP* (*Ibid*: bla ma dhar ma ra kši ta la o tan ta pa rir gsan pas lo bcu gnyis na thon) říkají v zásadě stejnou informaci, tedy že Atiša studoval v Odantapurí 12 let, což přirozeně nemohlo být před tím, než se vydal svou cestu k Dharmakírthimu.

¹²⁷ Viz dále podk. 3. 1.

¹²⁸ Tib. *Chos kyi grags pa*

¹²⁹ Přeložitelné jako „ten, který přebývá na zlatých ostrovech“. *Ibid*, 131.

¹³⁰ Viz BA, s. 243.

¹³¹ Podle *Gu ru gu ṇa dha rmā A ka ra* (*Bla ma'i yon tan chos kyi 'byung gnas*) a jeho části *Jo bo gser du byon pa'i rnam thar* („Příběh o Džowově cestě na zlaté ostrovy“, zdroj B2). Pro překlad celého příběhu do anglického jazyka, z níž je následující příběh převzat viz DECLEER, Hubert. Atisha's Journey to Sumatra. In LOPEZ, Donald S. (ed.). *Buddhism in Practice*, s. 532 – 540. Princeton: Princeton University Press, 1995.

3. 2. Příběh o Atišově vítězství nad Mahéšvarou

Mělo tomu být po pěti měsících strastiplné plavby, když nastala hrozivá bouře. Ten, který ji rozpoutal, nebyl nikdo jiný než sám „syn bohů, Mahéšvara“ proměněný v bájnou nestvůru Makara. Blesky měly sršet ze všech stran a celkově to zřejmě byla hrozivá podívána. To vše proto, aby zastavil Atišu na jeho cestě k dosažení probuzené mysli. Atiša setrvává v meditaci svým nekonečným soucitem a silou ducha hromobití nakonec uklidnil, ale stále blokovala cestu příšera Makara a vítr burácel na všech stranách. Kromě Atiši, jenž zůstával v hlubokém pohroužení, byla celá posádka strachy bez sebe. Tehdy se pandita Kšitigarbha začal dovolávat spásy z vyšších míst vyzývá arhaty, ochránce dharmy, mýtické bytosti a další božstva s jejich doprovody, jako například Táru nebo Avalókitéšvaru. Ovšem jako prvního začal prosit svého mistra, aby se vynořil z meditace a všechny zachránil z hrozivého zmatku přírodních sil. Atiša jeho modliteb vyslyšel a proměnil se v „přemožitele smrti“, tantrické božstvo *Raktajamári* a ihned na to eliminoval vodní příšeru Makaru, z níž nakonec zbyly jen bílé kosti. Ještě v témže okamžiku se však příšera proměnila na malou vyzáblou dívku modré barvy, která se uctivě poklonila Atišovi a společně s ódou na jeho dokonalé schopnosti a s přiznáním vlastní viny jej začala prosit o ochranu. Ten jí však nemilosrdně vyhrožoval, že ji zabije, a že nemá šířit scestná a lživá učení mezi jeho žáky. Dívka (Šiva) přitakávala, a protože si byla dobře vědoma své situace, slíbila, že scestná učení šířit nadále nebude. Poté se náhle vynořila lidská postava se světlou pletí a nabádala Atišu, aby se na své cestě zastavil a nešel ani do Tibetu, ani na žádný z ostrovů. Následně se počasí uklidnilo a loď se mohla plavit dál za radostné konverzace cestujících. Atiša stále nahlížeje sama sebe jako *Jamári* se usadil na zádi lodi a umístil na stěžeň svou *vadžru*, kterou doposud třímal v ruce. V tom se loď zastavila a kolem ní se objevila skupina klábosících dívek. Džowo manifestoval sebe jako Ačalu¹³² a dal jí opět do pohybu. Dvacet jedna dívek, které obklopovaly loď, byly bohyně Táry. Džowo se čtyřem z nich poklonil zvlášť a ty mu následně sdělily, že přišly na popud Kšitigarbhy. K tomu ještě dodaly, že objeví-li se znovu to dítě s modrou tváří, ať jej neváhá rozdrtit. Potom se obrátily na Kšitigarbhu a začaly jej popouzet proti Šivovy a jeho následovníkům. Když mu bylo slíbeno, že přeberou veškerou karmickou zodpovědnost za

¹³² Acalā. In: PBD, 112,4 / 7056. Tib. *mi g.yo ba*. Symbolizuje osmý stupeň bódhisattvy. Podle některých komentářů je na tomto stupni bódhisattva zbaven veškerých překážek a někdy se nazývá společně s 9. a 10. jako stupeň „čistý“.

jeho skutky, Kšitigarbha neváhal a zničil úderem blesku jeden z chrámů Šivových přívrženců.¹³³ Dalším bleskem zasadil ránu mongolským hordám, jejichž sídlo leželo na hranicích s Afghánistánem. Stejně tak nechal lehnout popelem sídlo panovníka království Žang žung situovaného někde mezi Íránem a západním Tibetem a způsobil tak úpadek náboženství Bön. Dalšími dvěma zásahy zničil palác Kršny s otráveným jezerem na jihu a ostrov Lanka s jeho démony pojídajícími lidské maso, čímž tuto kanibalskou tradici zastavil. Atiša se následně vrátil do své podoby mnicha a tím příběh o jeho boji s Mahéšvarou končí.¹³⁴

Pravděpodobně velmi málo z tohoto příběhu se zakládá na skutečných událostech, a proto není třeba dalšího komentáře. Příběh však nabízí čtenáři zajímavý pohled na to, do jak rozmanitých forem literární tradice Atišových životopisů dozrála.

3. 1. O Suvarnadvípě a tamější situaci

O Suvarnadvípě a její poloze probíhala mezi odborníky mnohaletá diskuze. Profesor Sarkár v souvislosti s Atišou uvedl čtenáře v jednom ze svých článků, kde poukázal na chybnou identifikaci té části východní Asie, jež je známa pod jménem Suvarnadvípa.¹³⁵ V tomto příspěvku jako první vymezuje pojem Suvarnabhúmi jako odlišný od pojmu Suvarnadvípa. Zatímco první odkazuje k oblasti spodní Barmy, druhý

¹³³ Táry jako jedno z nejoblíbenějších božstev následovníků tibetského buddhismu, jehož základním stavebním kamenem je soucit, zde vystupují jako bytosti nemající zábrany použít násilných prostředků proto, aby dosáhly rozšíření svého kultu. Tento rys je zcela typický pro bengálskou *mangalkábjovou* literaturu, zejména v mýtech o bohyních. Například Bipradásův *Manasábidžaj* pochazející z roku 1495 může být ukázkou. „Nejhorší ze všech je pak asi samotná Manasá. Aby dosáhla svého cíle, tj. získala si uctíváče, nezdráhá se ke zlomení odporu neposlušných lidí použít jakékoli prostředky, i ty nejhorší a nejlacinější.“ Viz ZBAVITEL, Dušan. *Bengálská literatura: Od tantrických písní k Rabíndranáthu Thákurovi*. Praha: ExOriente, 2008, s. 73, kde autor říká: „Nejhorší ze všech je pak asi samotná Manasá. Aby dosáhla svého cíle, tj. získala si uctíváče, nezdráhá se ke zlomení odporu neposlušných lidí použít jakékoli prostředky, i ty nejhorší a nejlacinější.“

¹³⁴ DECLEER, Hubert. Atiša's Journey to Sumatra. In LOPEZ, Donald S. (ed.). *Buddhism in Practice*, s. 532 – 540.

¹³⁵ Viz SARKAR, H. B. A Note on Atiša Dīpaṅkara, Dharmakīrti and the Geographical Personality of Suvarṇadvīpa. *Bulletin of Tibetology*. Gangtok: Sikkim Research Institute of Tibetology, 1986, roč. 22, č. 3, s. 36 - 42. V první části této práce komentuje jeden z článků Helmuta Eimera („Life and activities of Atiša“ v *Journal of the Asiatic Society*, článek se mi bohužel nepodařilo získat), kde rozebírá možnost toho, že by se Atiša mohl potkat s Dharmakīrtim už v Bódhgaji. Dharmakīrti měl studovat několik let v Indii a během této doby se to snad mohlo stát. Další část tohoto článku je věnována problematice této podkapitoly.

označuje segment většího geografického uskupení zahrnujícího v důsledku jak Jávou, tak Sumatru. Zdá se však, že chápání tohoto pojmu se odlišovalo v různých časových obdobích, kdy Suvarnadvípa nemusela znamenat oba ostrovy jako celek. Ačkoliv tradičně mělo ležet těžiště moci říše slavné dynastie Šailendrů na Jávě, jak napovídají i archeologické doklady buddhistických staveb, pojem Suvarnadvípa se podle H. B. Sarkára objevuje nejdříve v polovině 9. století na nápisu nalezeném v klášterní univerzitě v Nálandě.¹³⁶ Tento nápis identifikuje sumatránského krále Bálaputradévu jakožto současníka Dévapály I. (810 – 850) a Bálaputradéva je zde uváděn jako *Suvarnadvípádhipamahárádža* zatímco jeho děd jako *Jávabhūmipála*¹³⁷. Tato změna titulů pravděpodobně reflektuje mocenskou změnu, která na Jávě někdy okolo pol. 9. století nastala, když byl Bálaputradéva přinucen odejít na Sumatru v důsledku porážky svým nevlastním bratrem. Tím vláda buddhistické dynastie zanikla na zhruba jedno a půl století ve prospěch dynastie hinduistické. Až v roce 1016, kdy byl u moci panovník Čúdámanivarman, potomek Bálaputry, byla posléze Šailendrům navracena zpět možnost vládnout i na Jávě.¹³⁸

Pro tuto práci z toho vyplývá zejména to, že Atiša připlul na ostrovy asi v roce 1013, kdy buddhistická dynastie Šailendrů, v jejímž čele stál Čúdámanivarmanův nástupce Máravidžajottungavarman, vládla pouze na Sumatře. Je tedy logické, že centrum buddhistické učenosti a Dharmakīrti se nacházeli právě zde. O sumatránském království (či spíše konfederaci) Šrívidžaja, jakožto centru buddhismu se dovídáme např. od čínského poutníka I-ťinga, jenž jej navštívil při své cestě do Indie v 7. stol. dokonce dvakrát.¹³⁹ Hlavní město se nacházelo v okolí dnešního Palembangu a mělo být centrem mezinárodního obchodu, které obývali mořeplavci z okolních zemí, např. Číňané,

¹³⁶ O původu této dynastie a jejím tradičním centru nepadají v badatelských kruzích všeobecná shoda názorů. Prof. Sarkar je nicméně přesvědčen o tom, že Šailendrové byli od počátku buddhisté s tradičním centrem nejen na Sumatře, ale i Jávě. Podle autora jejich kořeny můžeme hledat u indické dynastie Ikšváku (3. stol. n. l.). Výsledky svého bádání formuloval v jedno ze svých článků (viz SARKAR, H. B. The Kings of Śrī Śailam and the Foundation of the Śailendra Dynasty of Indonesia. In *Bijdragen tot de Taal-, Land-en Volkenkunde*. Brill, 1985, roč. 141, č. 2/3, s. 323 – 338).

¹³⁷ Viz SARKAR, H. B. A Note on Atiša Dīpaṃkara, Dharmakīrti and the Geographical Personality of Suvarṇadvīpa, s. 38. Přepis titulů uvádí jako: *Yāvabhūmipālah* a „*Suva (rṇa) - dvīpādhipa - ma(hā)rāja*“.

¹³⁸ DUBROVSKÁ, Zorica, PETRŮ, Tomáš a Zdeněk ZBOŘIL. *Dějiny Indonésie*. Praha: Lidové noviny, 2005, s. 65 – 75.

¹³⁹ Ibid: 59 – 64.

Bengálci, Gudžarátci nebo Peršané.¹⁴⁰ Centrum buddhismu vzkvétalo i ve státě Malaju (Džambí), kde měl už během vlády Čúdámanivarmana působit také Dharmakírti a v roce 1008 zde napsat svůj *magnum opus Abhisamajálamkára*, na jehož překladu do tibetského jazyka se později měli podílet Rinčhen Zangpo a Ratnabhada pod Atišovým vedením.¹⁴¹ Alaka Čhattopádhjái k tomu dodává, že čistě na základě této práce, která délkou přesahuje Atišovu *Bódhipathapradípu* asi čtyřicetkrát, si můžeme udělat představu o Dharmakírtiho velikosti a označuje jej za jednoho z nejdůležitějších představitelů mahájánové filozofie žijících v 10. – 11. stol.¹⁴² Tohle tvrzení, jak dále poznamenává, dokazuje i ten fakt, že byl schopen vychovat žáka Atišova formátu. Atiša byl bezpochyby člověk nadaný prozíravým intelektem, ale k získání mistrovství ve věci mahájánové filozofie a logiky mu velkou měrou dopomohl právě Dharmakírti.¹⁴³ *NTGP* říká, že předávání znalostí mezi těmito dvěma mysliteli nebylo ovšem jednostranné. Dočítáme se, že i Atiša mohl Dharmakírtímu předat něco ze svých znalostí. Podle tohoto zdroje se měli v tantrách učit Serlingpa a Džowo navzájem.¹⁴⁴

Otázkou zůstává, co se dělo po roce 1016, kdy si Šailendrové vydobyli zpět svou moc Jávě. O Atišových aktivitách mezi roky 1016 – 1025 neexistují žádné doklady a můžeme se pouze domnívat, zda navštívil některá místa i na Jávě. Taková úvaha se zdá pravděpodobná, uvážíme-li například, že se v Kalasanu dodnes nachází chrám zasvěcený Táře (zhruba z 8. století), která měla sehrávat v Atišově životě poměrně důležitou roli.

Známé jsou pouze okolnosti Atišova odjezdu. Od roku 1021 slavný vládce Airlangga (1019 – 1042) začínal dobývat zpět ztracená území po šailendrovském vpádu v r. 1016 a úspěch jeho tažení na sebe nenechal dlouho čekat.¹⁴⁵ Následně v roce 1025 napadl království Šrívidžaja panovník Rádžendra Čóla a zasadil mu těžkou ránu. Poté, co jeho vojsko vyplenilo hlavní město a zpusťošilo okolí, odplouvá Atiša v témže roce zpět do Indie.

¹⁴⁰ BROWN, Collin. *A Short History of Indonesia: The Unlikely Nation?*. Crows Nest, N. S. W.: Allen & Unwin, 2003, s. 11 – 29.

¹⁴¹ CHATTOPADHYAYA, Alaka. *Atiša and Tibet: Life and Works of Dīpaṃkara Śrījñāna in Relation to the History and Religion of Tibet*, s. 93 – 95.

¹⁴² Ibid.

¹⁴³ Ibid.

¹⁴⁴ *NTGP*, 1. Teil, s. 195, 135.

¹⁴⁵ DUBROVSKÁ, Zorica, PETRŮ, Tomáš a Zdeněk ZBOŘIL. *Dějiny Indonésie*. Praha: Lidové noviny, 2005, s. 73.

4. Návrat do Indie

Atiša se vrátil do Indie v době, kdy se král Mahípála I. snažil obnovit upadlou slávu své rodiny. Výše byly už nastíněny okolnosti jeho nástupu k moci, stejně jako situace ve Vangale, kdy na královském trůnu Vangaly spočíval panovník Góvindačandra, poslední známý král z dynastie Čandrů. Otázka přesné datace vlád jednotlivých panovníků však zůstává otevřená, což stěžuje přesné určení sledu událostí, jež mají co dočinění s Atišou. Následující tabulka ukazuje datace některých panovníků z dynastie Pála podle tří autorů, kteří se v této otázce rozcházejí.¹⁴⁶

	R. Č. Madžumdár	D. Č. Sirčár (Sarkár)	A. M. Čaudhurí
Vigrahapála II.	960 – 988	972 – 977	969 – 995
Mahípála I.	988 – 1038	977 – 1027	995 – 1043
Najapála	1038 – 1054	1027 – 1043	1043 – 1058
Vigrahapála III.	1054 – 1072	1043 – 1070	1058 – 1075

Podíváme-li se pozorně na data uvedená R. Č. Madžumdárem¹⁴⁷ a D. Č. Sirčárem¹⁴⁸, zjistíme, že se při stanovení dat jednotlivých vlád odlišují o zhruba jedenáct let. Datace A. M. Čaudhurího¹⁴⁹ pro zodpovězení otázky, jež bude položena dále, není použitelná, protože například počátek vlády krále Najapály, jenž měl být podle *NTGP* u moci už v době Atišova působení v Indii, stanovuje na rok 1043. To jest rok, kdy měl Atiša dorazit do Tibetu.

Dle slov profesora Kaie Močizukiho, Atišovy biografie zmiňují v zásadě pouze dvě důležité události, k nimž během intermezza před odchodem do Tibetu mělo dojít. Je to Atišovo jmenování do funkce představeného klášterní univerzity Vikramašila a válečný konflikt s kalačuriovským králem Karnou, v němž měl Atiša sehrát jistou roli.¹⁵⁰ Pořadí, v jakém k nim došlo, nemusí být nicméně definitivní. *NTGP*, stejně jako *NTYG* a *Píseň o 80 strofách* jako první uvádí konflikt s králem Karnou a o pozvání Atiši do Vikramašili mluví

¹⁴⁶ Datace vlád panovníků Dynastie Čandra viz druhá kapitola.

¹⁴⁷ Viz appendix 1 v HAB, s. 161 – 162.

¹⁴⁸ Dataci D. Č. Sirčára uvádí ve své práci A. Sanderson. Viz pozn. 154 v SANDERSON, Alexis. *The Śaiva Age*, s. 87.

¹⁴⁹ Tato datace je převzata z BNGP. Viz Pala Dynasty, In: BNGP.

¹⁵⁰ Viz MOCHIZUKI, Kaie. *Dīpaṃkaraśrījñāna's Activities at the Vikramaśīla Monastery in Relation with the Pāla Dynasty*. *Oriental*. Tokyo: Institute for Advanced Studies on Asia, The University of Tokyo, 2016, roč. 96, č. 3, s. 63 - 80.

až posléze. Následující úryvek je překladem pramene *Písně o 80 strofách* (verše 276 – 292) a je doplněn o informace, jež navíc poskytuje NTYG¹⁵¹:

“[V čase, kdy Atiša pracoval pro živé bytosti ve Vadžrásaně], vznikla mezi Králem Najapálou a západním králem Karnou velká rozepře. Západní král Karna vytáhl se svou armádou do Magadhy. Města se [však] nedokázal zmocnit [a tak] táhl [se svou] armádou k obydlím [mnichů], kde zabil pět¹⁵² mnichů a laiků a vzal mnoho majetku. Protože v Tobě nebyla nenávist a nedal jsi vzniknout nelibosti, zrodil se soucit. Když se válečná [šťěstěna] obrátila, vzal jsi [Karnovi] vojáky pod svou ochranu. Takto, když byli učitelem [králové] smířeni, byl navrácen všechen majetek s výjimkou věcí nezbytných k životu [jako je jídlo a podobně]. Aniž bys se staral o své tělo a život, překračoval jsi neustále velkou řeku [která ležela mezi oběma královstvími]. Oba krále jsi sblížil a učinil [z nich] přátele.”

Text informuje, že k válečnému konfliktu došlo v době, kdy byl králem Najapála, který měl nastoupit na trůn v roce 1038 nebo 1027. Profesor Madžumdár stanovuje dobu nástupu krále Karny na trůn na rok 1041¹⁵³, a proto se zdá pravděpodobné, že pokud k výše popsané události došlo v době, kdy oba jmenovaní byli právoplatnými králi, Najapála se stal panovníkem v roce 1038. Tutu domněnku může potvrdit i výpověď Taranáthy, který

¹⁵¹ Překlad do německého jazyka veršů 276 – 292 *Písně o 80 strofách* společně s překladem odpovídající prozaické pasáže z NTYG je dostupný v BLA, s. 303 – 306, pasáž z NTGP je potom v NTGP, s. 202 a s verzí v NTYG je téměř identická. Můj překlad je založen na tibetském originále s přihlédnutím k překladům profesora Eimera. Transliterace textu překládaného textu: rgyal po nai rya pha la dang / nub phyogs ka rṇa'i rgyal po gnyis / rtsod pa chen po byung ba'i tshe / nub phyogs ka rṇa'i rgyal po yi / ma ga dhar ni dmag drangs pas / grong khyer ma thub gnas gzhir drangs / rab byung dge bsnyen lnga yang bsad / yo byad mang po nang du khyer / khyed la zhe sdang mi mnga' bas / ko long ma mdzad snying rje 'khrungs / g.yul log tshe na dmag mi'i skyabs / byas nas bla mas bsdum mjad de / 'tsho ba'i yo byad ma gtogs pa / yo byad lhag ma med par btang / lus dang srog la ma gzigs par / chu bo chen po yang yang brgal / de gnyis bsdums nas mdza' bor mdzad /

¹⁵² V NTGP se dovídáme, že to byli čtyři mniši a jeden laik. Rovněž prozaická verze rozvíjí příběh a uvádí také to, že král Karna později pozval Atiša do své země a choval se k němu s úctou. Podle prof. Eimera nelze rozhodnout, zda konkrétně tato informace byla přidána do textu později či nikoliv. Viz BLA, s. 306 – 307.

¹⁵³ Viz HAB, s. 138. Viz také pozn. 170 v téže práci, kde uvádí možnost, že Karna mohl nastoupit na trůn v 1039. Přiklání se však k roku 1041.

říká, že Najapála stal králem krátce před tím, než Atiša odešel do Tibetu.¹⁵⁴ Pokud chronologie v biografích odpovídá skutečné posloupnosti těchto událostí, znamená to, že:

- 1) Během krátké doby došlo k několika událostem. Konkrétně Atišův zásah ve válečném konfliktu, pozvání do funkce ve Vikramašile, pád dynastie Čandra související s válečným tažením Karny, Atišův odchod do Tibetu.

Pokud biografie neodpovídají skutečnosti, znamená to pouze to, že:

- 2) Atiša byl pozván do Vikramašily někdy během vlády Mahípály I. a k válečnému konfliktu došlo snad někdy po roce 1041 v téže roce, kdy měl Atiša opustit Indii.¹⁵⁵

Jisté je, že došlo přinejmenším k okolnostem z druhé možnosti. Jakým způsobem však spolu souvisely události, k nimž během velmi krátké doby došlo, to jest válečný konflikt, Atišův odchod do Tibetu a pád dynastie Čandra, nejsem schopen říci.

4. 1. Atiš ve Vikramašile

V době, kdy Tibetané přišli do Indie, aby pozvali schopného učence do své země, zastával Atiša ve Vikramašile funkci, o níž se mnoho neví. Víme však, že měl být ve funkci *upādhyáji* a rovněž dohlížel i nad klášterem Odantupura. To znamená, že byl zasloužilým mnichem, to jest prvním mužem v klášteře, který uděluje nižší ordinaci (*pravradžita*) jak novicům, tak vyšší ordinaci (*upasampadá*), kdy se z novice (*šrámanera*) stává mnich (*bhikšu*). Tato funkce souvisela s dohlížením na kázeň v klášteře a vztahovalo se na ni právo vyloučit kohokoliv.¹⁵⁶ Údajně měl takto Atiša vyloučit jednoho z velkých tantriků Maitrípu poté, co u něj byl nalezen alkohol pro rituální účely.¹⁵⁷

Patrně však Atiša dohlížel na více než jen kázeň v klášteře. Podle profesora Sandersona plnily kláštery důležité funkce z hlediska fungování státního aparátu,

¹⁵⁴ Viz CHATTOPADHYAYA, Alaka and Lama CHIMPA (eds.). *Tāranātha's History of Buddhism in India*, s. 305.

¹⁵⁵ Ještě tohoto roku měl se svým doprovodem dorazit do doliny v Káthmandú, kde měl setrvat jeden rok a posvětit stavbu pěti stúp a chrám Tham Bahíl, který se zde nachází dodnes. Viz DECLEER, Hubert. Lord Atisha in Nepal: The tham Bahil and the Five Stupas' Foundations according to the 'Brom ston Itinerary. *Journal of the Nepal Research Centre*. Wiesbaden: Steiner, 1996, roč. 19, s. 27-54.

¹⁵⁶ Viz upādhyāya. In: PDB, 5736,3 / 7056.

¹⁵⁷ NTGP, 1. Teil, s.

shromažďovaly velký majetek a držely správu nad stovkami vesnic.¹⁵⁸ Do jaké míry však byly vládnoucí dynastie zapojeny do správy klášterních institucí, nevíme. Je však vysoce pravděpodobné, že stejně jako tomu bylo po několik staletí před tím, i v této době dosazoval panovník do klášterních své úředníky, v jejichž čele stál vrchní dozorce (*dharmádihikrtah*), a ti měli nad institucemi dohlížet. Do vedoucích pozic klášterních univerzit jmenoval vždy král a rituály pro ochranu státu byly konány ve jménu panovníka. Zejména v případě Vikramašily je známo, že už od velkých Pálů zastávala tuto specifickou, rituálně důležitou funkci, v čele se svými „strážci bran“. Mezi ně patřil i Atiša nebo velký siddha Narópa. Ti se těšili titulu *mahápandita*¹⁵⁹ a měli patrně vliv na dění v zemi, jak bylo ukázáno v úryvku z *Písně o 80 strofách*, kde Atiša svého postavení využil a postavil se za zajaté nepřátele.

Ostatně, uvažovat o velkých postavách náboženských dějin jako o lidech zbavených světského vlivu lze jen stěží. I Narópa, příklad všech tantriků žijících v ústraní, zřejmě nelétal vzduchem a neprocházel zdi, jak to říkají legendy. Byl nepochybně charismatickým jedincem, ale stále jen člověkem, jehož nosili na palankýnu.¹⁶⁰

¹⁵⁸ SANDERSON, Alexis. *The Śaiva Age*, s. 98 – 108.

¹⁵⁹ Tib. *Mkhas pa chen po l Pang chen*. Viz pozn. 222 v SANDERSON, Alexis. *The Śaiva Age*, s. 106.

¹⁶⁰ DAVIDSON, Ronald. M. *Indian Esoteric Buddhism: A Social History of the Tantric Movement*, 317.

Závěr

Na základě dostupné literatury, kterou jsem měl možnost přečíst a prostudovat, jsem se pokusil poukázat na některé méně zmiňované životní etapy Atiši, jenž se tak významným způsobem zapsal do dějin šíření buddhismu z Indie do Tibetu. Šlo mi především o dokázání toho, že ačkoliv žádná z Atišových biografií (či spíše hagiografií) explicitně neříká, že se tato postava narodila v dynastii Čandra, lze jí snad královský původ přisoudit. Rovněž se domnívám, že právě tato skutečnost tvoří důležitý spojovací článek k pochopení Atiši jakožto nejen náboženského reformátora, ale také státníka, na což poukázal Nirmal Č. Sinha v jednom ze svých článků věnovaných významné osobnosti, kterou Dípankarašrídžnána Atiša bezpochyby byl.¹⁶¹ Tohle téma je však otázkou do další diskuze, která je se jménem Atiši spojená.”

Atiša¹⁶²

¹⁶¹ SINHA, Nirmal Chandra. What Constitutes the Importance of Atisa?. *Bulletin of Tibetology*. Gangtok: Sikkim Research Institute of Tibetology, 1986, roč. 22, č. 1, s. 5 – 16.

¹⁶² Převzato z NTGP, s. 20.

Poznámka k přepisům

Pro přepis slov ze sanskrtu je v práci použita vědecká transliterace a české pravidla pro populární přepis. V případě transkripce tibetštiny se jedná o systém zavedený Josefem Kolmašem, transliterace potom využívá pravidel Turrella Wylieho bez použití pomlček a velkých písmem zastupujících základní slabiku tibetského slova. V této práci se kvůli zjednodušení čtení textu používá populárních přepisů a vědecká transliterace je uváděna v závorce nebo v poznámce pod čarou pouze při prvním výskytu daného slova, je-li důležité. Pojmy, které jsou v české literatuře související s tématem této práce již zavedené, nejsou vysvětlovány a překládány (např. dharma, bódhisattva, sangha, siddha...). V případě, že se jedná o pojmy méně známé, jsou uváděny v kurzívě. Stejně tak jsou v kurzívě uváděny i názvy původních děl v obou jazycích.

Seznam použité literatury

ISLAM, Sirajul et al. (eds.). *Banglapedia: National Encyklopedia of Bangladesh* [online]. 2. rev. vyd. Dhaka: Asiatic Society of Bangladesh, 2012, [cit. 8. 8. 2015]. Dostupné z: <http://en.banglapedia.org>.

BROWN, Collin. *A Short History of Indonesia: The Unlikely Nation?*. Crows Nest, N. S. W.: Allen & Unwin, 2003. ISBN 1-86508-838-2.

BUSWELL, Robert E. and Donald S. LOPEZ. *The Princeton Dictionary of Buddhism* [CD-ROM, E-PUB]. New Jersey: Princeton University Press, 2014 [cit. 8. 8. 2016]. SBN 0-691-15786-3.

DAS, Sarat Chandra, Graham SANDBERG a Augustus William HEYDE. *A Tibetan-English dictionary with Sanskrit synonyms*. Rev. and edited under the orders of the Government of Bengal. Delhi: Motilal Banarsidass, 1976.

DAS, Sarat Chandra. *Indian Pandits in the Land of Snow*. Calcutta: Firma K. L. Mukhopadhyay, 1893, s. 45 – 76.

VAN DER KUIJP, Leonard W. J. Tibetan Historiography. In CABEZÓN, José Ignacio and Roger R. JACKSON (eds.). *Tibetan Literature: Studies in Genre*. New York: Snow Lion Publications, 1996, s. 39 – 56. ISBN 1-55939-044-1.

DAVIDSON, Ronald. M. *Indian Esoteric Buddhism: A Social History of the Tantric Movement*. New York: Columbia University Press, 2002. ISBN 8120819918.

DECLER, Hubert. Atisha's Journey to Sumatra. In LOPEZ, Donald S. (ed.). *Buddhism in Practice*, s. 532 – 540. Princeton: Princeton University Press, 1995. ISBN 0-691-04441-4.

DECLER, Hubert. Lord Atisha in Nepal: The Tham Bahil and the Five Stupas' Foundations according to the 'Brom ston Itinerary. *Journal of the Nepal Research Centre*. Wiesbaden: Steiner, 1996, roč. 19, s. 27-54. ISSN 2091-0401.

EATON, Richard M. *The Rise of Islam and the Bengal Frontier (1204 – 1760)*. Berkeley: University of California Press, 1993. ISBN 0-520-20507-3.

EIMER, Helmut. *Berichte über das Leben des Dīpaṃkaraśrījñāna: Eine Untersuchung der Quellen*. Bonn, 1974. Disertační práce. Universität Bonn.

EIMER, Helmut. Nag tsho Tshul khriims rgyal ba'i Bstod pa brgyad cu pa in Its Extant Version [online]. *Bulletin of Tibetology*. Gangtok: Sikkim Research Institute of Tibetology, 1989, roč. 25, č. 1 [cit. 8. 8. 2016], s. 21 – 38. ISSN 0007-5159. Dostupné z: http://himalaya.socanth.cam.ac.uk/collections/journals/bot/pdf/bot_1989_01_02.pdf.

EIMER, Helmut. *Rnam thar rgyas pa: Materialien zu einer Biographie des Atiša (Dīpaṃkaraśrījñāna). 1. Teil: Einführung, Inhaltsverzeichnis, Namensglossar. Zusammengestellt von Helmut Eimer*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1979. ISBN 3-447-02043.

EIMER, Helmut. *Rnam thar rgyas pa: Materialien zu einer Biographie des Atiša (Dīpaṃkaraśrījñāna). 2. Teil: Textmaterialien. Zusammengestellt von Helmut Eimer*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1979. ISBN 3-447-02043-1.

EIMER, Helmut. The Development of the Biographical Tradition concerning Atiša (Dīpaṃkaraśrījñāna) [online]. *Journal of the Tibet Society*. 1982, roč. 2. [cit. 8. 8. 2016], s. 41 – 51. Bloomington: Western Sun. ISSN 0735-1364. Dostupné z: http://himalaya.socanth.cam.ac.uk/collections/journals/jts/pdf/JTS_02_02.pdf.

FLEMING, Benjamin J. Making Land Sacred: Inscriptional Evidence for Buddhist Kings and Brahman Priests in Medieval Bengal [online]. *Numen: International Review for the History of Religions*. Leiden: Brill, 2013, roč. 60 [cit. 8. 8. 2016], s. 559 – 585. ISSN 0029-5973. Dostupné z: http://liberalarts.utexas.edu/rs/files/pdf/MatterOfContention/fleming_making_land_sacred_numen.pdf.

FLEMING, Benjamin. New copperplate grant of Śrīcandra (no. 8) from Bangladesh [online]. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*. London: SOAS, Červen 2002, roč. 73, č. 2 [cit. 8. 8. 2016], s. 223 – 244. ISSN 0041-977X. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/25703021>.

DOBOOM TULKU and Glen H. MULLIN. *Atisha and Buddhism in Tibet*. New Delhi: Tibet House, 1983.

DUBROVSKÁ, Zorica, PETRŮ, Tomáš a Zdeněk ZBOŘIL. *Dějiny Indonésie*. Praha: Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-457-2.

CHATTOPADHYAYA, Alaka. *Atiśa and Tibet: Life and Works of Dīpaṃkara Śrījñāna in Relation to the History and Religion of Tibet*. 3. vyd. New Delhi: Motilal Banarsidas, 2011. ISBN 8120809289.

CHATTOPADHYAYA, Alaka and Lama CHIMPA (eds.). *Tāranātha's History of Buddhism in India*. 2. vyd. New Delhi: Motilal Banarsidas, 1990. ISBN 8120806964.

JINPA, Thubten (ed.). Introduction to *The Book of Kadam: The Core Texts Attributed to Atiśa and Dromtönpa*. Boston: Wisdom Publications, 2008. ISBN 0-86171-441-5.

KALSANG, Thubten et al. (eds.). *Atisha: A biography of the Renowned Buddhist Sage*. 3. vyd. Bangkok: The Social Science Association Press, 1984. ISBN 0-86171-015-0.

MAJUMDAR, Ramesh Chandra. *History of Ancient Bengal*. Calcutta: G. K. Mukherjee 1971.

MAJUMDAR, Nani Gopal (ed.). *Inscriptions of Bengal. Vol. III*. Rajshahi: The Varendra Research Society, 1929.

MOCHIZUKI, Kaie. Dīpaṃkaraśrījñāna's Activities at the Vikramaśīla Monastery in Relation with the Pāla Dynasty [online]. *Oriental*. Tokyo: Institute for Advanced Studies on Asia, The University of Tokyo, 2016, roč. 96, č. 3 [cit. 8. 8. 2016], s. 63 - 80. ISSN 0564-0202. Dostupné z: http://repository.dl.itc.u-tokyo.ac.jp/dspace/bitstream/2261/59433/1/OC_9605.pdf.

OBERMILLER, Eugene (ed.). *History of Buddhism (chos-chung) by Bu ston. 2. Part: The History of Buddhism in India and Tibet*. Heidelberg: Otto Harrassowitz, 1932.

ONDRAČKA, Lubomír. Tantrické příběhy o nesmrtelnosti: Literatura bengálských náthů. In ONDRAČKA, Lubomír (ed.). *Mé zlaté Bengálsko: Studie k bengálskému náboženství a kultuře věnované Haně Preinhaelterové k jejím sedmdesátinám*. Praha: ExOriente, 2008, s. 13 – 34. ISBN 978-80-904246-2-3.

GJALCCHÄN, Sönam. *Zrcadlo králů: Tibetská kronika 14. Staletí*. Přeložil Josef Kolmaš. Praha: Vyšehrad, 1981. ISBN 80-7021-273-X.

RIGZIN, Tsepa. *Tibetan – English Dictionary of Buddhist Terminology (Revised and Enlarged Edition)*. 2. rev. vyd. Dharamsala: Library of Tibetan Works and Archives, 1993. ISBN 81-85102-88-0.

ROERICH, George N (ed.). The Venerable Lord (Jo – bo – rje, Atīśa) and his spiritual Lineage. In *The Blue Annals: Part I & II*. 2. vyd. New Delhi: Motilal Banarsidas, 1976, s. 241 – 328. ISBN 81-208-0471-6.

SANDERSON, Alexis. The Śaiva Age. In Shingoo Einoo, (ed.). *Genesis and Development of Tantrism* [online], s. 41 – 351. Tokyo: University of Tokyo, 2009 [cit. 8. 8. 2016]. ISBN 978-4-903235-08-0. Dostupné z: http://www.alexissanderson.com/uploads/6/2/7/6/6276908/sanderson_2009_the_sai_va_age.pdf.

SANKRITYAYAN, Rahul. Ācārya Dīpaṃkara Śrījñāna. In BAPAT, P. V. (ed.). *2500 Years of Buddhism*, s. 226 – 239. New Delhi: Governemt of India, 1956.

SARKAR, H. B. The Kings of Śrī Śailam and the Foundation of the Śailendra Dynasty of Indonesia [online]. In *Bijdragen tot de Taal-, Land-en Volkenkunde*. Brill, 1985, roč. 141, č. 2/3 [cit. 8. 8. 2016], s. 323 – 338. ISSN 00062294. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/27863681>.

SARKAR, H. B. A Note on Atīśa Dīpaṃkara, Dharmakīrti and the Geographical Personality of Suvarṇadvīpa [online]. *Bulletin of Tibetology*. Gangtok: Sikkim Research Institute of Tibetology, 1986, roč. 22, č. 3. [cit. 8. 8. 2016], s. 36 - 42. ISSN 0007-5159. Dostupné z: http://himalaya.socanth.cam.ac.uk/collections/journals/bot/pdf/bot_1986_03_03.pdf

SINHA, Nirmal Chandra. What Constitutes the Importance of Atisa? [online]. *Bulletin of Tibetology*. Gangtok: Sikkim Research Institute of Tibetology, 1986, roč. 22, č. 1. [cit. 8. 8. 2016], s. 5 – 16. ISSN 0007-5159. Dostupné z: http://himalaya.socanth.cam.ac.uk/collections/journals/bot/pdf/bot_1986_01_01.pdf.

SHERBURNE, Richard. *The Complete Works of Atīśa Dīpaṃkara Śrī Jñāna, Jo-bo-rje: the Lamp for the path and Commentary, together with the newly translated Twenty-five-key texts (Tibetan and English texts)*. 3. vyd. New Delhi: Aditya Prakashan, 2009. ISBN 978-81-7742-089-0.

ZBAVITEL, Dušan. *Bengálská literatura: Od tantrických písní k Rabíndranáthu Thákurovi*. Praha: ExOriente, 2008. ISBN 978-80-904246-0-9.

Internetové zdroje

THL Tibetan to English Translation Tool, version 3.3.0 [online]. The Tibetan & Tibetan Himalayan Library, ©2000 – 2009 [cit. 8. 8. 2016]. Dostupné z:
<http://www.thlib.org/reference/dictionaries/tibetan-dictionary/translate.php>